

UDK 81'373.43:811.163.42
Izvorni znanstveni članak
Primljen 15. IV. 2001.
Prihvaćen za tisak 18. VI. 2001.

Antica Menac, Ljuba Dabo-Denegri,
Dragica Dragičević, Anja Nikolić-Hoyt,
Lelija Sočanac, Orsolya Žagar-Szentesi

ORTOGRAFSKA ADAPTACIJA MODELA ŠEST EUROPSKIH JEZIKA U HRVATSKOME

Posvećeno akademiku Rudolfu Filipoviću

Autorice analiziraju tipove ortografske adaptacije¹ modela iz šest europskih jezika (francuskog, njemačkog, engleskog, ruskog, talijanskog i mađarskog) kao jezika davatelja u procesu njihova posuđivanja u hrvatski kao jezik primatelj.

Antica Menac
Zavod za lingvistička istraživanja
Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti
Ante Kovačića 5, HR-10000 Zagreb

UVOD

1. Znanstveni projekt *Hrvatski u dodiru s europskim jezicima* osnovao je, znanstveno osmislio i do svoje smrti (20.12.2000.) vodio akademik Rudolf Filipović, istaknuti hrvatski lingvist i kontaktolog. Osnovu istraživanja u projektu tvore principi kontaktne lingvistike, kojom se akademik Filipović godinama intenzivno bavio proučavajući dodire europskih jezika s engleskim. Sintezu tih istraživanja nalazimo u njegovoj knjizi *Teorija jezika u kontaktu* (Filipović 1986) i drugim njegovim djelima.

---

¹ Pod ortografskom adaptacijom autorice podrazumijevaju adaptaciju (orto)grafije stranih posuđenica u hrvatskom jeziku, kojoj se pridružuju elementi pravopisa i ortopedije. Termin *ortografska adaptacija* uveo je akademik R. Filipović u svom proučavanju adaptacije modela jezika davatelja pri prijelazu u jezik primatelj.

U projektu *Hrvatski u dodiru s europskim jezicima* proučavaju se procesi posuđivanja riječi iz francuskog, njemačkog, engleskog, ruskog, talijanskog i mađarskog u hrvatski jezik i tipovi njihove adaptacije na raznim jezičnim razinama.

Prva publikacija projekta pod naslovom *Transmorfemizacija modela šest europskih jezika u hrvatskom* (prvi dio rada koji sada objavljujemo) tiskana je, u redakciji prof. Filipovića i uz njegov predgovor, u časopisu *Filologija* 33, 1999, str. 15–54.

Osim morfološke razine, koja se proučava u tom radu, adaptacija stranih modela vrši se još a) na *ortografskoj razini*, na kojoj se utvrđuju principi formiranja ortografije stranih modela pri njihovu prijelazu u hrvatski jezik, b) na *fonološkoj razini*, na kojoj se utvrđuju fonološke promjene pri adaptaciji modela na hrvatski fonološki sustav, i c) na *semantičkoj razini*, na kojoj se analiziraju promjene značenja pri prijelazu u jezik primatelj.

Pristup ortografskoj razini

2. Adaptacija na ortografskoj razini vrši se, prema postavkama akademika R. Filipovića, na temelju četiriju osnovnih principa:

2.1. Ortografija posuđenice formira se prema izgovoru modela tako da fonemi jezika davatelja budu predstavljeni grafemima jezika primatelja.

2.2. Ortografija posuđenice formira se prema ortografiji modela tako da grafemi jezika davatelja budu predstavljeni grafemima jezika primatelja.

2.3. Ortografija posuđenice formira se kombinacijom principa 2.1. i 2.2., tj. jedan dio posuđenice formira se prema izgovoru modela, a jedan dio prema njegovoj ortografiji.

2.4. Kad se posuđivanje ne vrši izravno iz jezika davatelja u jezik primatelj, nego preko jezika posrednika, taj jezik utječe na tijek adaptacije na raznim razinama, pa i na formiranje ortografskog oblika posuđenice.

3. Adaptacija na ortografskoj razini u velikoj mjeri ovisi o suodnosu fonološkoga sustava jezika davatelja i jezika primatelja, a isto tako o suodnosu njihovih grafijskih sustava. Stoga ćemo u nastavku našega rada, pri analizi procesa ortografske adaptacije modela iz raznih jezika davatelja, voditi računa o broju i tipu fonema svakoga od tih jezika, kao i o njihovu grafijskom sustavu i broju grafema, kako bismo ih mogli usporediti s fonološkim i grafijskim sustavom hrvatskoga kao jezika primatelja i naći zakonitosti ortografske adaptacije za svaki par jezika.

4. Većina jezika koje ovdje analiziramo kao davatelje služe se latiničnim pismom odnosno njegovim tipovima. Iznimka je ruski jezik, koji rabi ćirilčno pismo, pa se pored zajedničkih metoda tu moramo služiti i nekim dodatnim pristupima koji su se zbog te razlike nametnuli.

Ljuba Dabo-Denegri
Fakultet elektrotehnike, strojarstva i brodogradnje
Sveučilišta u Splitu
Ruđera Boškovića bb, HR-21000 Split

ADAPTACIJA FRANCUSKIH POSUĐENICA U HRVATSKOM JEZIKU NA ORTOGRAFSKOJ RAZINI

1. Uvod

Ortografski se sustavi francuskog i hrvatskog jezika umnogome razlikuju. Hrvatski se pravopis temelji na fonološkom načelu i slijedi princip *jedan znak – jedan fonem*. Francuski jezik, nastao od pučkog latinskog, zadržao je etimološki pravopis da bi se upozorilo na genetsku vezu koja postoji među nekim francuskim i odgovarajućim latinskim riječima. Složeni je to pravopisni sustav u kojem se nerijetko jedan fonem može predstaviti s dva, tri i više grafema. Tako u primjeru riječi *temps* /tã/, fonem /ã/ predstavljen je čak s četiri grafema, čime se pokazuje da ta riječ dolazi od latinskog *tempus*.

Hrvatski i francuski razlikuju se i u broju grafema. Francuski alfabet broji 26 grafema (6 samoglasničkih i 20 suglasničkih):

a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z.

Hrvatska se abeceda sastoji od 5 samoglasničkih grafema, 22 suglasnička i 3 suglasnička dvoslova – ukupno 30 grafema:

a b c č ć d đ ž e f g h i j k l l j m n n j o p r s š t u v z ž.

Odnos grafema i fonema u ta je dva jezika različit. U hrvatskom jeziku 30 grafema predstavljaju 30 fonema. U francuskom međutim 26 grafema predstavljaju 47 fonema – 16 samoglasničkih (12 oralnih i 4 nazalna) i 19 suglasničkih fonema. Iz nejednakog odnosa grafema i fonema vidljivo je dakle da jedan grafem u francuskom može predstavljati i više od jednog fonema.

Takve realizacije u francuskom nalazimo u nekih samoglasničkih fonema. Grafemi *e*, *a*, *o* predstavljaju i otvorena i zatvorena ostvarenja odgovarajućih fonema. Tako grafem *e* pokriva zatvoreno /e/, koje se predstavlja grafijom *é* (*élan*, *étiquette*), kao i otvoreno /ɛ/, predstavljeno grafijom *è* (*crème*). Slovo *a* predstavlja i otvoreno /a/ i zatvoreno /ɑ/, kao u primjerima *bac* /bak/ i *base* /baz/. Jednako tako i otvoreni /ɔ/ (*pot* /pɔ/) i zatvoreni /ɔ/ (*bureau* /byro/) predstavljeni su samo jednim grafemom: *o*.

Nalazimo međutim veoma često i obrnute slučajeve kad dva, tri i više grafema predstavljaju samo jedan fonem: *eu* /ø/, *eau* /o/, *on* /ɔ̃/, *ch* /ʃ/, *gn* /ɲ/, *ng* /ŋ/, itd.

Imamo i jedan slučaj kad grafem ne označuje fonem: grafem h^1 ne javlja se u izgovoru, već samo u pisanom jeziku, da bi se spriječila elizija *les | héros*.

U velikom broju riječi u francuskom nalazimo grafeme koji se ne izgovaraju: *compte, doigt, poids*, itd.

Za razliku od hrvatskog, neki grafemi u francuskom imaju ortografske znakove – akcente, nadslovnu dvotočku i apostrof – da bi preciznije označili fonem koji određeni grafem predstavlja².

2. Odnos izgovora modela i ortografije galicizma

Francuski i hrvatski jezični sustavi razlikuju se u broju fonema, posebno samoglasničkih. Francuski im 12 oralnih samoglasnika, hrvatski samo pet. U francuskom postoje i četiri nazalna samoglasnika koje ne nalazimo u hrvatskom jeziku. S obzirom na nejednak broj francuskih samoglasničkih fonema i znakova u hrvatskoj ortografiji, foneme izvora bilježili smo najbližim znakovima iz jezika primatelja, i to tako da smo neke samoglasničke foneme spojili u parove i upotrijebili jedan znak u ortografiji galicizma za jedan par fonema u izgovoru modela, uz zadržavanje funkcije indeksa ^a:

fonem	Francuski		Hrvatski	
	ortografija	izgovor	znak	ortografija galicizma
e	purée	/pyre/	e	pire ^a
ɛ	bouquet	/buke/	e	buke ^a
ɔ	roquefort	/rɔkfo:r/	o	rokfor ^a
o	bordeaux	/bɔrdo/	o	bordo ^a
a	placard	/plakar/	a	plakar ^a
ɑ	passage	/pasaʒ/	a	pasaž ^a

2.1. Primjeri zamjene parova francuskih fonema. U francuskom nalazimo i niz od 3 prednja zaokružena samoglasnika koji ne postoje u fonološkom sustavu hrvatskoga jezika: /y/, /ø/, /œ/. Ti se fonemi u hrvatskom bilježe najbližim znakovima prema sličnosti izgovora s i odnosno e:

¹ *Glash*, koji je nestao u govornom latinskom još u doba Cicerona, ušao je u francuski s germanskim riječima kao *hardi*, *haubert*. Taj aspirirani *h* nestao je, u 16. st., u francuskom koji se govorio u Parizu i središnjoj Francuskoj. Prema Grevissu (1969:37) taj se glas zadržao ipak u nekih uzvika i uskliku, kao u primjerima: *ha, hé, hue, oh! oh! i ah! ah!*

² Od akcenata francuski razlikuje *akut* (*accent aigu* – ´), *gravis* (*accent grave* – `) i *cirkumfleks* (*accent circonflexe* – ^). Akut se uglavnom stavlja (uz pokoji izuzetak) na zatvoreno *e* iza kojeg ne slijede finalni *d*, *r*, fili z: *vérité, coupés*. Gravis se stavlja u mnogim slučajevima na otvoreno *e* na kraju sloga ili ispred finalnog *s* – *père, procès*, na *a* – kao u *déjà*, te, u nekim riječima, na *a* i *u* da bi ih se razlikovalo od drugih homonimnih riječi: *à* – *a*, *ou* – *où*. Cirkumfleks se stavlja na *a*, *e*, *i*, *o*, *u* i označuje dulji izgovor samoglasnika: *diplôme, extrême*. Nadslovna dvotočka (*tréma*) stavlja se na samoglasnike *e*, *i*, *u* da bi ih se u izgovoru odvojilo od samoglasnika koji im prethode ili ih slijede: *hai, aiguë*.

Francuski			Hrvatski	
fonem	ortografija	izgovor	znak	ortografija galicizma
y	début	/deby/	i	debi ^a
œ	liqueur	/likœer/	e	liker ^a

2.2. Francuski fonemi predstavljeni ortografijom modela. Francuski se fonem /y/, kako je vidljivo iz gornjeg primjera, najčešće zamjenjuje prema izgovoru hrvatskim znakom *i*; nalazimo međutim i primjera u kojih se ovaj fonem zamjenjuje prema ortografiji hrvatskim *u*:

Francuski			Hrvatski	
fonem	ortografija	izgovor	znak	ortografija galicizma
y	bordure	/bɔrdyr/	u	bordura ^b
	étui	/etɥi/		etui ^b

2.2.1. Zamjena nazalnih samoglasnika u modelu. U francuskom jeziku nalazimo četiri nazalna samoglasnička fonema: /ã/, /õ/, /ẽ/ i /œ/. Kako hrvatski jezik nema nazalnih samoglasnika, fonemi modela u hrvatskom se jeziku denazaliziraju i stvaraju se dvočlane skupine samoglasnik + suglasnik.

U toj se adaptaciji razlikuju dva načina zamjene nazalnih fonema:

1. adaptacija označuje se indeksom ^a:

/ã/ – a + n; a + m

Francuski	Hrvatski
ensemble /ãsãbl/	ansamb ^a
amendement /amãdmã/	amandman ^a
emblème /ãblẽm/	amblem ^a

/ẽ/ – e + n

Francuski	Hrvatski
satin /satẽ/	satena ^a
bulletin /byltẽ/	bilten ^a

/œ/ – e + m

Francuski	Hrvatski
parfum /parfœ/	parfema ^a

2. adaptacija se označuje indeksom ^b

/ã/ – a + m; a + n

Francuski	Hrvatski
ambassade /ãbasad/	ambasada ^b
roman /rɔmã/	roman ^b

/š/ – o + n; o + m

Francuski	Hrvatski
poltron /pɔltrš/	poltron ^b
bombe /bɔ̃b/	bomba ^b

U slučaju posuđenica *roman* i *poltron* adaptacija bi se mogla provesti i prema izgovoru modela i označiti indeksom^a prihvatimo li gornje načelo da se nazalni samoglasnici u hrvatskom ostvaruju kao dvočlane skupine (/ã/ = a+n, /š/ = o+n). Međutim, kako je većina francuskih posuđenica u hrvatskom preuzeta pismenim putem, onda se daje prednost ortografiji.

2.3. Jednačenje francuskih suglasničkih fonema hrvatskim znakovima. Kako gotovo svi francuski suglasnički fonemi imaju svoje ekvivalente u hrvatskom, a ti se mogu predstaviti znakovima hrvatske abecede, jednačenje kod takvih suglasničkih fonema ne predstavlja posebnih problema.

3. Odnos ortografije modela i ortografije galicizma

Odstupanja od izravnog jednačenja ortografije modela i galicizma. Već smo spomenuli da je francuski jezik zadržao etimološku ortografiju za razliku od hrvatskog pravopisa koji se uglavnom oslanja na izgovor i slijedi načelo *jedan grafem – jedan fonem*. To je razlog da se javljaju neka odstupanja u ortografiji modela i galicizma:

a) francuski dvostruki suglasnici izjednačuju se s jednim suglasnikom u hrvatskom jeziku:

fr. <i>grippe</i>	–	hrv. <i>gripa</i> ^b
<i>blesure</i>	–	<i>blesura</i> ^b
<i>barrière</i>	–	<i>barijera</i> ^c
<i>accord</i>	–	<i>akord</i> ^c

b) Francuska slova kojih nema u hrvatskoj latinici zamjenjuju se ovako:

q = k:	fr. <i>boutique</i>	–	hrv. <i>butik</i>
kv:	<i>quite</i>	–	<i>kvit</i>
x = ks:	<i>bauxite</i>	–	<i>boksit</i>

4. Utjecaj ortografije i izgovora modela na ortografiju galicizma

Ortografija galicizma formirana prema ortografiji i izgovoru modela (indeks^c)

fr. <i>menu</i> /mɛny/	–	hrv. <i>meni</i> ^c
<i>jargon</i> /ʒargɔ̃/	–	<i>žargon</i> ^c

U prvom se primjeru ortografija formira tako da prvi dio galicizma slijedi ortografiju, a drugi dio preuzima izgovor modela. U drugom je primjeru obrnuto: prvi dio formiran je prema izgovoru modela, a drugi prema ortografiji.

Indeksom ^c označava se adaptacija i sljedećih galicizama: hrv. *doajen* < fr. *doyen*, *soareja* < *soirée*, *toaleta* < *toilette*, *foaje* < *foyer*, *buržoazija* < *bourgeoisie*, itd. Naime, grafija *oi*, *oy* ili *æ* u francuskom predstavlja dva glasa: polusamoglasnik [w] i samoglasnik *a* – fr. *doyen* /dwa.jɛ̃/, *soirée* /swa.ʁe/, *toilette* /twa.lɛt/, *foyer* /fwaje/, *bourgeoisie* /burʒwa.zi/. U gotovo svim slučajevima ortografija tih posuđenica formira se tako da se zadržava samoglasnik *a* prema izgovoru modela, a polusamoglasnik [w] zamjenjuje se prema ortografiji modela samoglasnikom *o*.

5. Utjecaj jezika posrednika na adaptaciju galicizma

Ortografija galicizma formirana pod utjecajem jezika posrednika (indeks ^d). Važnu ulogu u formiranju ortografskog oblika posuđenice ima i jezik posrednik³. Kad je riječ o francuskim posuđenicama u hrvatskom, njemački je jezik najčešće služio kao jezik posrednik u formiranju njihove ortografije, a u pojemu galicizmu javlja se i ruski:

Francuski	Njemački	Hrvatski
courier	Kurier	kurir ^{d(ni)}
laquais	Lakai	lakaj ^{d(ni)}
lustre	Luster	luster ^{d(austr.nj)}
poudre	Puder	puder ^{d(ni)}
Francuski	Ruski	Hrvatski
armée	армия	armija ^{d(r)}

6. Zaključak

S obzirom na činjenicu da se fonološki i grafijski sustavi francuskog, kao jezika davatelja, i hrvatskog, kao jezika primatelja, umnogome razlikuju, značajne su i razlike koje se javljaju između ortografskih oblika modela i replike. Analiza je pokazala da su u adaptaciji galicizama na ortografskoj razini zastupljena sva četiri načina formiranja ortografije posuđenice sukladno navedenoj teoriji jezika u kontaktu.

³ Franolić 1976.

Dragica Dragičević
Policijska akademija – Visoka policijska škola
Avenija Gojka Šuška bb, HR-10000 Zagreb

ORTOGRAFSKA ADAPTACIJA OSNOVNOG OBLIKA GERMANIZMA U HRVATSKOM JEZIKU

0. Ortografski sustavi hrvatskog i njemačkog jezika

Za razliku od hrvatskog alfabeta s 27 jednostavnih i 3 združena grafema njemački alfabet sadrži 26 osnovnih grafema, i to:

- 20 konsonantskih: *b, c, d, f, g, h, j, k, l, m, n, p, r, s, ß, t, v, w, x, z*
- 6 vokalnih: *a, e, i, o, u, y*¹ te
- 3 preglášena vokalna grafema (*ä, ö, ü*),

Među konsonantske grafeme treba ubrojiti i *ß*, koji je nastao spajanjem grafema *s* i *z*. Većina konsonantskih grafema može biti udvostručena signalizirajući time kratkoću vokala koji im prethodi (*immer, wann, Ebbe, essen*).

Ortografska slika germanizama u hrvatskom jeziku oblikovana je većim dijelom na temelju izgovora, odnosno kombinacijom izgovora i ortografije modela, a tek manjim dijelom isključivo prema njemačkoj ortografiji, što se može objasniti vremenom i situacijom u kojima ta dva jezika dolaze u kontakt, odnosno dugotrajnom upotrebom njemačkog jezika i među širokim slojevima stanovništva koji su bili na nezavidnom stupnju školovanja.

1. Konsonanti

1.1. Jednostavni konsonantski grafemi. Zbog podudarnog izgovora i načina bilježenja najvećeg broja konsonantskih fonema ortografska je slika replika u hrvatskom jeziku riješena fonetiziranjem, i to bez obzira na položaj fonema u replici tj. na početku riječi ili sloga (*Anlaut*) ili unutar sloga (*Inlaut*). Npr.:

Njemački		Hrvatski	
grafem i izgovor	ortografija modela	izgovor	grafem replika – germanizam
<i>b /b/</i>	<i>Bund</i>	/bunt/	<i>bund</i>
	<i>Graben</i>	/grabən/	<i>graba</i>

¹ Grafem *y /y/* javlja se samo u posudenicama, npr. *Physik, Gymnastik, Synonym* i sl.

Izvjesna odstupanja od tog pravila čini njemački grafem *s*, čija je ortografska slika kod jedne grupe replika formirana na temelju izgovora, a kod druge prema njemačkoj ortografiji. Posljedica toga jest postojanje kolokvijalnih dubleta – npr. *senf* : *zenf*, *sauger* : *zauger*, *sims* : *zims*, *sokl* : *zokl*.

1.2. Dvostruki konsonantski grafemi. Dvostruki konsonantski grafemi služe u njemačkom pravopisu kao naznaka kratkoće prethodnog vokala. Budući da se ta njihova funkcija u replikama gubi, bilježe se kao jednostavni konsonanti. Npr.:

Njemački			Hrvatski	
grafem i izgovor	ortografija modela	izgovor	grafem	replika – germanizam
	<i>Butter</i>	/ˈbutər/		<i>buter, puter</i>
<i>tt /t/</i>	<i>Plattfuß</i>	/ˈplat-fus/	<i>t</i>	<i>plattfus</i>
	<i>Kitt</i>	/kit/		<i>kit</i>

1.3. Skupine konsonantskih grafema. Razlike između njemačkog i hrvatskog pravopisa riješene su u ovom slučaju fonetiziranjem njemačkih konsonantskih skupina grafema, tj. zamjenjivanjem našim grafemima. Npr.:

Njemački			Hrvatski	
grafem. skupina	ortografija modela	izgovor	grafem	replika – germanizam
<i>chs /ks/</i>	<i>Flachs</i>	/flaks/	<i>ks</i>	<i>flaks</i>
	<i>Büchse</i>	/ˈbyksə/		<i>piksa, buksa</i>
<i>sch /ʃ/</i>	<i>Schlag</i>	/ʃlak/	<i>š</i>	<i>šlag</i>
	<i>Wäsche</i>	/ˈveʃə/		<i>veš</i>
<i>tsch /tʃ/</i>	<i>Kitsch</i>	/kitʃ/	<i>č</i>	<i>kič</i>

2. Vokali

2.1. Osnovni vokali. Pet se osnovnih vokala (šest grafema) u njemačkom jeziku razlikuje od onih u hrvatskom po svom stupnju otvorenosti i boji, ali se ta njihova svojstva – kao ni dužina (npr. u otvorenom slogu ili naznačena *muklim /h/*) ili kratkoća (ispred dvostrukog konsonanta ili konsonantske skupine) – ne odražavaju u ortografiji germanizama u hrvatskom. Npr.:

Njemački			Hrvatski	
grafem. skupina	ortografija modela	izgovor	grafem	replika – germanizam
<i>a /a/</i>	<i>Krach</i>	/krax/		<i>krah</i>
<i>/a:/</i>	<i>Naht</i>	/na:t/	<i>a</i>	<i>nat</i>
	<i>Wage</i>	/va:gə/		<i>vaga</i>

2.2. Preglašeni vokali. Otvorenost vokala *ä /ɛ/*, kao ni zaobljenost, tj. zatvorenost vokala *ö /ø/* i *ü /y/*², ne dolaze kod replika u hrvatskom jeziku do izražaja ni u izgovoru ni u pravopisu, nego se oni javljaju u fonetiziranom obliku, tj. prilagođeni našem ortografskom sustavu. Npr.:

Njemački			Hrvatski	
grafem i izgovor	ortografija modela	izgovor	grafem	replika – germanizam
<i>ä /ɛ/</i>	<i>Träger</i>	/'trɛ:gər/	<i>e</i>	<i>treger</i>
<i>ö /ø/</i>	<i>Knödel</i>	/'knø:dəl/	<i>e</i>	<i>knedl</i>
<i>ü /y/</i>	<i>Bühne</i>	/'by:nə/	<i>i</i>	<i>bina</i>

3. Diftonzi

Njemački diftonzi *au /au/*, *ei, ai, ay, ey /ae/* i *äu, eu /ø/* u potpunosti su fonetizirani i adaptirani u skladu s hrvatskim pravopisom. Npr.:

Njemački			Hrvatski	
grafem diftonga	ortografija modela	izgovor	grafem	replika – germanizam
<i>au /ao/</i>	<i>Haustor</i>	/'haos-tor/	<i>au</i>	<i>haustor</i>
<i>ei, ai, ay, ey² /ae/</i>	<i>Schleier</i>	/'šlaər/	<i>aj</i>	<i>šlajer</i>
	<i>Kaiser</i>	/'kaezər/		<i>kajzer</i>
<i>äu³, eu /ø/</i>	<i>Räuber</i>	/'roøbər/	<i>oj</i>	<i>rojber</i>
	<i>deutsch</i>	/'doøtʃ/		<i>dojč (folksdojčer)</i>

B. Oblikovanje ortografske slike replike

Na temelju prikazane analize može se zaključiti, da se ortografska slika germanizama u hrvatskom jeziku oblikovala:

1. najčešće *prema izgovoru modela*, što je objašnjivo utjecajem izvornih govornika u toku dužeg vremenskog razdoblja na najšire slojeve stanovništva, a ne samo na obrazovane pripadnike više klase. Npr.:

Njemački		Hrvatski
model	izgovor	replika
<i>Fleck</i>	/'flek/	<i>flek, -a</i>
<i>Leinen</i>	/'laenən/	<i>lajnen</i>
<i>Schnitzel</i>	/'ʃnitsəl/	<i>šnic(e)l, šnica</i>
<i>Waffel</i>	/'vafəl/	<i>vafel</i>
<i>Kammgarn</i>	/'kam-garn/	<i>kamgarn</i>
<i>Pechvogel</i>	/'peç-fogəl/	<i>pehfogel</i>

² B. Jakić, M. Plohl, *Grammatik der deutschen Sprache*, 6; *Duden Aussprachewörterbuch*, 10.

U tom su slučaju nerijetko primjetljiva – prethodno u vezi s diftonzima spomenuta – odstupanja od standardnog izgovora modela nastala pod utjecajem austrijskog izgovora, što se odrazilo i u ortografskoj adaptaciji replika. Npr.:

Njemački		Hrvatski
model	izgovor	replika
<i>deutsch</i>	/døøtʃ/	<i>dajč</i>
<i>Kreuzer</i>	/kroøtsər/	<i>krajcer, -ar</i>
<i>Fräulein</i>	/'froø-laen/	<i>frajla</i>
<i>Feuer</i>	/'foøər/	<i>fajer</i>

2. *prema ortografiji modela*, pri čemu su grafemi modela ostajali neizmijenjeni, ali je u nekim slučajevima kod replike uočljiva promjena vezanog morfema. Npr.:

Njemački		Hrvatski
model	izgovor	replika
<i>Grund</i>	/grunt/	<i>grund</i>
<i>Luft</i>	/luft/	<i>luft</i>
<i>Tupfer</i>	/'tupfər/	<i>tupfer</i>
<i>Haube</i>	/'haøbə/	<i>hauba</i>
<i>Kupplung</i>	/'kuplʊŋ/	<i>kuplung</i>
<i>Badewanne</i>	/'badə-'vanə/	<i>badevana</i>

3. *kombiniranjem izgovora i ortografije modela*, koristeći pritom grafeme hrvatskog pravopisa. Npr.

Njemački		Hrvatski
model	izgovor	replika
<i>Herz</i>	/herts/	<i>herc</i>
<i>Rohr</i>	/ro:ə/	<i>ror, rol</i>
<i>Geländer</i>	/gə-'l'endər/	<i>gelender</i>
<i>Möbel</i>	/'mø:bəl/	<i>mebl</i>
<i>Zippverschluss</i>	/'tsip-fər-'ʃlus/	<i>ciferšlus</i>

Zahvaljujući posredstvu njemačkog jezika, čiji su govornici u većoj mjeri bili u dodiru s govornim područjima ostalih evropskih jezika, hrvatski je jezik

³ Kod bilježenja diftonga *äu, eu /øø/* u ortografskoj se adaptaciji u nekim slučajevima odražava utjecaj austrijskog izgovora /ae/ umjesto standardnog njemačkog /øø/, zbog čega su dublete npr. kod *Kreutz* /kraets/ umjesto /kroøts/, /daetʃ/ kod *deutsch* umjesto standardnog izgovora /døøtʃ/, ili u izvedenici *frajla* adaptiranoj prema njemačkoj ime-

prihvatio velik broj talijanizama, galicizama i anglicizama, ali i internacionalizama koji su već prethodno u njemačkom prošli adaptacije različitih stupnjeva. Neki su od njih zadržali ortografski oblik koji su poprimili u njemačkom, a drugi su se još dodatno adaptirali u skladu s hrvatskom ortografijom prema jednom od prethodno navedena tri principa ili njihovom kombinacijom. Npr.:

Njemački talijanizmi		Hrvatski
model	izgovor	replika
<i>Bankrott</i>	/banʁk-'ro:t/	<i>bankrot</i>
<i>Bilanz</i>	/bi'lants/	<i>bilanca</i>
<i>Station</i>	/ʃta'tsjo:n/	<i>štacija</i>
<i>Villa</i> ⁴	/'vila/	<i>vila</i>
Njemački galicizmi		Hrvatski
model	izgovor	replika
<i>Brosche</i>	/bro:ʃə/	<i>broš</i>
<i>Furnier</i>	/fur'njier/	<i>furnir</i>
<i>Kognac</i>	/,kon-'jak/	<i>konjak</i>
Njemački anglicizmi		Hrvatski
model	izgovor	replika
<i>Drill</i>	/dri:l/	<i>dril</i>
<i>Sport</i>	/ʃport/	<i>sport, šport</i>
<i>Streik</i>	/ʃtraik/	<i>štrajk</i>
Njemački internacionalizmi		Hrvatski
model	izgovor	replika
<i>Visa</i>	/'vi:za/	<i>viza</i>
<i>Spirale</i>	/ʃpi'ralə/	<i>spirala</i>
<i>Natalität</i>	/natali'te:t/	<i>natalitet</i>

Zbog tijesnih, dugotrajnih veza s njemačkim govornim područjem i utjecaja njemačkog jezika na hrvatski, gotovo da ne postoje primjeri kod kojih bi se

nici *Fräulein* /'frøø-laen/. S druge je strane nepoznavanje njemačkog pravopisa, tj. značenja grafema, dovelo do pogrešne artikulacije modela pa time i bilježenja replike, kao npr. *rauber* umjesto /'roøber/ kod *Räuber* ili *laufer* umjesto /'loøfer/ kod *Läufer*.

⁴ Grafem *v* /v/ u njemačkom se jeziku javlja samo u posudenicama romanskog porijekla – npr. *Villa*, *Viola*, *Visum* i sl. – U izvornim jedinicama za bilježenje fonema /v/ koristi se grafem *w* – npr. *Wasser* /'vasə/, *Waage* /va:gə/, *zwei* /'tswai/ –, a grafem *v* ima vrijednost fonema /f/ – npr. *Viertel* /fi:rtl/, *Vorhang* /'fo:r-haŋ/.

neki drugi jezik javljao kao posrednik u prenošenju njemačke leksike u hrvatski jezik. Međutim, ostaje nejasan međusobni utjecaj njemačkog i mađarskog, tj. koji je jezik odigrao posredničku ulogu kod skupine leksema koji su prisutni u oba, a javljaju se kao posuđenice u hrvatskom. Npr.:

Njemački	Mađarski	Hrvatski
model i izgovor	model	replika
<i>Herzog</i> /'hertso:k/	<i>herczeg</i>	<i>herceg</i>
<i>Hundsfott</i> /'huntsfɔt/	<i>huncut</i>	<i>huncut</i>

Antica Menac

Zavod za lingvistička istraživanja
Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti
Ante Kovačića 5, HR-10000 Zagreb

ADAPTACIJA RUSIZAMA U HRVATSKOM JEZIKU NA ORTOGRAFSKOJ RAZINI

Pri preuzimanju ruskih riječi u hrvatski jezik jedan je od osnovnih procesa prebacivanje grafema iz ruske ćirilice u hrvatsku latinicu. Pritom treba imati na umu da se ruski alfabet sastoji od 33 grafema (10 samoglasničkih i 23 suglasnička), koji predstavljaju 6 samoglasničkih i 37 suglasničkih fonema, a hrvatska se abeceda sastoji od 27 slova (5 samoglasničkih i 22 suglasnička) i 3 suglasnička dvoslova, dakle ukupno od 30 grafema, koji predstavljaju 5 samoglasničkih i 25 suglasničkih fonema.

Navodimo grafeme ruskog alfabeta:

а б в г д е ё¹ ж з и й к л м н о п р с т у ф х ц ч ш щ ь ы ь э ю я

Navodimo grafeme hrvatskog alfabeta:

а б с ч д дж дџ е ф г х и ј к л њ м н њ о р с т у в з з

2. Odnos grafema i fonema nije u oba jezika podjednak. Dok se u hrvatskom, koji broji 30 grafema i 30 fonema, uglavnom dosljedno slijedi princip *jedan fonem – jedan grafem* (gdje grafem može biti i dvoslov), dotle je u ruskom drugačije, jer se 33 grafema ruske ćirilice ne mogu rasporediti tako da bi svaki

¹ Grafem *ё* jest neobvezatan. U većini izdanja (osim školskih i sl.) zamjenjuje ga grafem *e*.

od 43 fonema bio predstavljen s po jednim grafemom. Tako u ruskom nalazimo slučajeve kad jedan grafem može predstavljati više fonema, ali i slučajeve kad se jedan fonem može predstaviti s više grafema. Takve realizacije nalazimo u sljedećim položajima:

Grafemi *я, е, ё, ю, и* iza suglasnika označuju foneme /a/, /e/, /o/, /u/, /i/ (odnosno, u nenaglašenu položaju, njihove reducirane varijante) i ujedno palataliziranost prethodnoga suglasnika. U ostalim položajima (na početku riječi, iza samoglasnika, iza *ь, ъ* grafemi *я, е, ё, ю* označuju skupove fonema /ja/, /je/, /jo/, /ju/ (u nenaglašenu položaju – reducirane varijante njihova samoglasničkog dijela). Grafem *и* iza *ь* označuje /ji/, a na početku riječi /i/.

Grafemi *а, э, о, у, ы* iza suglasnika označuju foneme /a/, /e/, /o/, /u/, /i/ (odnosno njihove reducirane varijante) i ujedno nepalataliziranost prethodnoga suglasnika. Na početku riječi isti grafemi (osim *ы*, koji u tom položaju ne dolazi) označuju također foneme /a/, /e/, /o/, /u/ (odnosno njihove reducirane varijante).

Ima i slučajeva, kad neki grafemi (*ь, ъ*) ne označuju nikakav fonem, nego upozoravaju na neke specifičnosti u vezi sa susjednim fonemima.

Ilustraciju za primjere kad se, na temelju spomenutih osobitosti ruske ćirilice, jedan fonem može u ruskom označiti raznim grafemima vidimo npr. kod fonema /a/ označenoga grafemima *а* (*сам*/sam/) i *я* (*сям*/s'am/), ili kod fonema /o/ označenoga grafemima *о* (*ток*/tok/) i *ё* (*тёк*/t'ok/). Fonem /j/ služi se još većim brojem grafema, npr. *ярус*/'jarus/, *ель*/'jel/, *ёж*/'joʒ/, *юг*/'juk/, *бой*/'boj/, *чьи*/'tʃji/, *мою*/'moju/, *мои*/'moi/.

Ilustraciju za primjere kad jedan grafem može označivati razne foneme vidimo npr. kod grafema *ю* kad označuje fonem /u/ (*люди*/'l'ud'i/) i foneme /ju/ (*юг*/'juk/), ili kod grafema *е* kad označuje fonem /e/ (*мел*/'m'eɫ/ i foneme /je/ (*ел*/'jel/). Ilustraciju za primjere kad grafem ne označava poseban fonem, nego neke specifičnosti u odnosu susjednih grafema i fonema nalazimo kod grafema *ь* (*весь*/'v'es/, *вьюга*/'v'jugə/, *Ильин*/'il'jin/) i kod grafema *ъ* (*сьел*/'s'jeɫ/, *изъян*/'iz'jan/).

Te naoko komplicirane kombinacije dobro funkcioniraju u ruskoj ortografiji i omogućuju da se i s brojem grafema manjim nego što ima fonema, precizno označi funkcija pojedinoga grafema u raznim položajima.

Kad je pak riječ o slučaju kojim se ovdje bavimo, tj. o pitanju kako grafeme ruske ćirilice zamijeniti grafemima hrvatske latinice, vidjet ćemo da i tu spomenute kombinacije daju dosta dobre rezultate, premda ne baš onoliko dobre kao što ih daju u jeziku za koji su stvorene.

3. Ruske su se riječi počele već odavno posuđivati u hrvatski jezik, pa je shvatljivo da su u dugom vremenskom periodu u kojem se to posuđivanje ostvarivalo dolazile u dodir s hrvatskim jezikom na različite načine, pismenim i usmenim putem, izravno i neizravno, s većim i manjim brojem nesnalaženja i nedosljednosti. Sadašnji korpus rusizama u hrvatskom jeziku predstavlja mnogo

raznolikosti u rezultatima toga posuđivanja, osobito kod rusizama posuđenih prije duljega vremena. U sadašnje vrijeme sve više se ujednačuje način adaptacije ruskih posuđenica, pri čemu važnu ulogu igra poboljšana nastava stranih jezika, obilna razmjena knjiga, časopisa, sve šira uloga interneta, a zvučni prijenos pružaju radio, televizija, film i svakim danom nova tehnička dostignuća.

No ne dijeleći rusizme po vremenu njihova ulaska u hrvatski jezik, nego prihvaćajući taj korpus kao cjelinu punu različitosti, pristupit ćemo analizi načina njihove adaptacije na ortografskoj razini, polazeći od postavki akademika Rudolfa Filipovića, koje su se pokazale pravilnima u analizi anglicizama u raznim jezicima, gdje nije postojao problem različitih grafijskih sustava.

4. Prema Filipovićevim postavkama (Filipović 1986, 1990 i dr.) ortografija osnovnog oblika posuđenice formira se na četiri načina:

- a) prema izgovoru modela,
- b) prema ortografiji modela,
- c) kombiniranjem izgovora i ortografije modela,
- d) pod utjecajem jezika posrednika.

Pri formiranju osnovnog oblika rusizama u hrvatskom jeziku nalazimo tipove a) (prema izgovoru modela), b) (prema ortografiji modela) i c) (kombiniranjem izgovora i ortografije modela), dok tip d) (pod utjecajem jezika posrednika) nije zastupljen.

4.1. Formiranje ortografije prema izgovoru modela (indeks^a). U ruskom se jeziku izgovor modela može razlikovati od njegove ortografije u tri glavna elementa². Jedno je redukcija nenaglašenih samoglasnika, koja može biti kvantitativna i kvalitativna, tj. može obuhvaćati samo skraćenje samoglasnika ili i njegovo mijenjanje, a realizira se samo u usmenom, a ne i u pismenom obliku. Drugo je jednačenje suglasnika, prvenstveno po zvučnosti, gdje se prvi od dva susjedna suglasnika mijenja prema drugomu (tzv. regresivna asimilacija). To se jednačenje na pismu ne bilježi (osim u prefiksima koji završavaju na -3-), a u izgovoru se dosljedno provodi. Treća se razlika odnosi na palatalizaciju suglasnika, koja je u govornom obliku veoma izražena i tvori jednu od bitnih osobitosti ruskog izgovora, a u pismenom obliku ima različite načine obilježavanja (v. 2), a često i nije obilježena.

4.1.1. Kvalitativnom redukcijom nenaglašenih samoglasnika dobivaju se u ruskom jeziku varijante fonema s nešto pomaknutim mjestom artikulacije. Tako se u nenaglašenom položaju međusobno izjednačuju /a/ i /o/, i to tako da u položajima manje redukcije oba zvuče /Δ/, a u položajima veće redukcije oba zvuče /ə/. U hrvatskim rusizmima zamjenjuje ih češće /a/, rjeđe /o/, pri čemu ne možemo tvrditi da se time reproducira njihov izgovor, ali se svakako ukazuje

---

² Ovdje ćemo uzimati u obzir elemente koji su relevantni za našu temu, tj. preuzimanje ruskih riječi u hrvatski jezik.

na različitost od ortografskog oblika. Treba, međutim, reći da ruski modeli u kojima je predstavljena redukcija, pri prijelazu u hrvatski jezik rijetko primjenjuju spomenutu zamjenu, a mnogo češće ulaze u najbrojniju skupinu rusizama, koji svoj oblik formiraju prema ortografiji modela (v. 4.2.). Ovdje ćemo ipak navesti neke od malobrojnih primjera koji svjedoče o redukciji.

Руски		Хрватски
model	izgovor	rusizam
<i>бoрзoй</i>	/b _Δ r'zoi/	<i>barzoi</i> i <i>borzoi</i>
<i>хoзjаи</i>	/h _Δ 'z'ajin/	<i>hazjajin</i>
<i>oгoнeк</i>	/Δg _Δ 'n'ok/	<i>Aganjok</i> i <i>Ogonjok</i>
<i>aстрaхaнь</i>	/'astr _h h _h n'/	<i>astrahan</i>

4.1.2. Model sadrži elemente jednačenja suglasnika koje se ostvaruje u izgovoru, a ne na pismu (s iznimkom suglasnika *з* u prefiksima). Obično su to suglasničke skupine od jednog zvučnog i jednog bezvučnog suglasnika, od kojih prvi pod utjecajem drugoga prelazi u izgovoru u svoj bezvučni par. Rjeđi su primjeri kad se bezvučni suglasnik nalazi pred zvučnim te prelazi u svoj zvučni par. Pri posuđivanju takvih riječi nalazimo u hrvatskom jeziku jednačenje kako u izgovoru tako i na pismu.

Руски		Хрватски
model	izgovor	rusizam
<i>бyмaжкa</i>	/bu'ma[<u>k</u> ə/	<i>bumaška</i>
<i>пирoжки</i>	/p'ir _Δ '[<u>k</u> 'i/	<i>piroške</i>
<i>скaзкa</i>	/'skaskə/	<i>skaska</i>
<i>вoдкa</i>	/'votkə/	<i>votka</i>

Bilješka 1. Do obezvučenja zvučnog suglasnika pred bezvučnim dolazi u ruskom jeziku i onda kad je to suglasnik /v/, koji kao zvučni tvori par s bezvučnim /f/, npr. *лакирoвкa* /lək'i'rofkə/. U književnom hrvatskom /v/ i /f/ nisu parovi po zvučnosti (za razliku npr. od kajkavskog narječja, u kojemu to jesu), pa se u riječima tipa *lakirovka* izgovara suglasnička skupina /vk/, a tako se i piše.

Bilješka 2. Ovdje se nećemo zaustavljati na slučaju ruskog obezvučivanja zvučnoga suglasnika na kraju riječi tipa *вoз*/*vos*/, *пaб*/*rap*/, *гoрoд*/'gorət/ jer se ono ne ostvaruje u hrvatskom (usp. nerusizme *voz*, *rob*, *grad*) pa rusizmi toga tipa ulaze u druge skupine, većinom u onu gdje se oblik rusizma formira prema ortografiji (v. 4.2.)

4.1.3. Prenošenje tzv. »mekih«, tj. palataliziranih suglasnika u hrvatski jezik ne može se provoditi sustavno, nego samo okazionalno. Za razliku od rus-

koga jezika, u kojem većina suglasnika ima svoj par po palatalizaciji, u hrvatskom te pojave nema, pa se pri adaptaciji ruskih modela koji sadržavaju palatalizirani suglasnik ta osobina obično ne može prenijeti. Možemo ipak zabilježiti neka nastojanja da se sredstvima hrvatskog jezika doda poneki element koji bi mogao asociirati na tipično rusku pojavu palatalizacije.

4.1.3.1. Na mjestu ruskih palataliziranih /n'/ i /l'/ (čija se palataliziranost bilježi u ruskoj ortografiji na različite načine, v. 2) uzimaju se ponekad u odgovarajućim položajima u hrvatskom /nj/ i /lj/, premda se ne može reći da ih oni zvukovno adekvatno zamjenjuju, kao što ni odnos ruskih fonemskih parova /ɣ/ i /l'/ kao ni /n/ i /n'/ nije identičan odnosu hrvatskih /l/ i /lj/ s jedne i /n/ i /nj/ s druge strane.

	Ruski		Hrvatski
	model	izgovor	rusizam
	<i>Кремль</i>	/kr'eml'/	<i>Kremlj</i>
	<i>произвольно</i>	/prɔiz'vol'nə/	<i>proizvoljno</i>
	<i>рубль</i>	/rubl'/	<i>rubalj</i>
	<i>стиляга</i>	/s't'i'l'agə/	<i>stiljaga</i>
	<i>житель</i>	/'žit'ɪl'/	<i>žitelj</i>
	<i>нет</i>	/n'et/	<i>njet</i>
	<i>няня</i>	/'n'an'ə/	<i>njanja</i>
	<i>шинель</i>	/ʃi'n'el'/	<i>šinjel</i>

Ponekad se nailazi i na kolebanje u adaptaciji palataliziranih suglasnika:

	Ruski		Hrvatski
	model	izgovor	rusizam
	<i>лунник</i>	/'ɫun':ik/	<i>lun<i>ik</i> i lun<i>ijik</i></i>
	<i>спутник</i>	/'sputn'ik/	<i>sput<i>nik</i> i sput<i>njik</i></i>
	<i>калашников</i>	/kɫ'ɫaʃn'ikəf/	<i>kalaš<i>nik</i>ov i kalaš<i>njik</i>ov</i>
	<i>ничего</i>	/n'ič'ɪ'vo/	<i>nič<i>evo</i> i n<i>ijičevo</i></i>

4.1.3.2. Ruski palatalizirani /t'/ i /d'/ u starijim su se posuđenicama primali u hrvatski jezik ponekad kao /č/, /đ/³

	Ruski		Hrvatski
	model	izgovor	rusizam
	<i>бадюшка</i>	/'bat'uškə/	<i>bač<i>uška</i> i bat<i>juška</i></i>
	<i>кадюша</i>	/kɫ'ɫ'ušə/	<i>kač<i>uša</i></i>
	<i>будёновка</i>	/bu'd'onəfkə/	<i>buđ<i>onovka</i></i>

³ Takvi /č/, /đ/ susreću se u hrvatskom u posuđenim ruskim imenima tipa *Kača*, *Mića*, *Feda*, *Voloda* pored oblika sa /tj/, /dj/, npr. *Katja*, *Mitja*, *Fedja*, *Volodja*.

4.1.3.3. Kao jedna od oznaka mekoće u ruskim riječima dodaje se često /j/ iza suglasnika, ali ne na kraju riječi.

Ruski		Hrvatski
model	izgovor	rusizam
<i>босѣяк</i>	/bɒ's'ak/	<i>bošjak</i>
<i>совѣт</i>	/sɒ'v'et/	<i>sovjet</i>

4.1.3.4. Oznaka palatalizacije često potpuno izostaje te se iz sastava rusizma ne može naslutiti njezina nazočnost u ruskom modelu⁴.

Ruski		Hrvatski
model	izgovor	rusizam
<i>букварѣ</i>	/buk'var'/	<i>bukvar</i>
<i>гласностѣ</i>	/'gɫasnɔs't'/	<i>glasnost</i>
<i>янтарѣ</i>	/jun'tar'/	<i>jantar</i>
<i>лосѣ</i>	/los'/	<i>los</i>
<i>вождѣ</i>	/voj't'/	<i>vožd</i>
<i>пролеткульт</i>	/prɔ'l'it'kul't/	<i>proletkult</i>
<i>ударник</i>	/u'darn'ik/	<i>udarnik</i>

4.2. Formiranje ortografije rusizma prema ortografiji modela (indeks ^b). Ortografija rusizma formira se u velikom broju primjera tako da se ruski grafemi zamijene odgovarajućim hrvatskim grafemima . Pritom se vodi računa o tome što predstavljaju grafemi *я, е, ё, ю* ovisno o položaju u riječi (v. 2). Grafem *ы* prenosi se kao *i*, grafem *ч* kao *č*, grafem *й* kao *j*, grafem *щ* kao *šč*. Grafemi *ь* i *ъ* ne prenose se. Udvojeni se suglasnici prenose kao jedan grafem.

Ruski		Hrvatski
model	izgovor	rusizam
<i>агитпроп</i>	/ɒg'it'prop/	<i>agitprop</i>
<i>апаратчик</i>	/ɒp:ɒ'ratʃ'ik/	<i>aparatčik</i>
<i>бабушка</i>	/'babuškə/	<i>babuška</i>
<i>борщ</i>	/borʃtʃ'/	<i>boršč</i>
<i>бурлак</i>	/bur'lak/	<i>burlak</i>
<i>былина</i>	/bi'l'inə/	<i>bilina</i>
<i>чистка</i>	/'tʃ'istkə/	<i>čistka</i>
<i>дача</i>	/'datʃ'ə/	<i>dača</i>
<i>дума</i>	/'dumə/	<i>duma</i>
<i>гласностѣ</i>	/'gɫasnɔst'/	<i>glasnost</i>
<i>янтарѣ</i>	/jun'tar'/	<i>jantar</i>

⁴ Ta skupina zapravo pripada u skupinu 4.2., u kojoj se ortografija rusizma formira prema ortografiji modela. Ovdje se navodi s prethodnom skupinom, da bi bili na okupu svi načini obilježavanja (pa i neobilježavanje) palatalizacije ruskih suglasnika.

кулак	/ku'ʎak/	<i>kuлак</i>
муџик	/mu'ʒik/	<i>mužik</i>
перестройка	/p'r'i'strojkə/	<i>perestrojka</i>
порыв	/pɒ'rif/	<i>poriv</i>
самиздат	/sə'miz'dat/	<i>samizdat</i>
субботник	/su'b:otn'ik/	<i>subotnik</i>
щи	/ʃtʃ'i/	<i>šči</i>
товарищ	/tə'var'istʃ'/	<i>tovarišč</i>
тройка	/'trojkə/	<i>trojka</i>
ударник	/u'darn'ik/	<i>udarnik</i>

4.3. Formiranje ortografije rusizma kombiniranjem izgovora i ortografije modela (indeks ³). Kombinirani način formiranja ortografije rusizma vrlo je čest, a sastoji se u tome da jedan dio rusizma nastaje prema izgovoru, a drugi prema ortografiji modela. Ti elementi mogu u istom rusizmu biti predstavljeni i više puta, a u jeziku kao što je ruski ponekad ih je teško i odvojiti.

U rusizmu *boljševik* prema *большевик* u prvom dijelu (*bolj-*) nalazimo utjecaj izgovora palataliziranog suglasnika, dok je drugi dio (*-ševik*) preuzet u obliku ruske ortografije. U rusizmu *kalašnikov* prema *калашников* prvi dio (*kalaš-*) i treći dio (*-kov*) odražavaju rusku ortografiju, a srednji dio (*-nji-*) nastao je pod utjecajem izgovora ruskoga palataliziranog suglasnika. U trima rusizmima: *artelj* (prema *артель*), *šinjel* (prema *шинель*), *kiselj* (prema *кисель*) krajnje rusko *-ель* dva se puta adaptira prema izgovoru (*-elj*), a jedanput prema ortografiji (*-el*). Tako su *artelj* i *kiselj* formirani prema indeksu ^{b, a}, a *šinjel* prema indeksu ^{a, b}.

4.3. Formiranje ortografije rusizma pod utjecajem jezika posrednika.

Na ortografiju rusizama, koliko možemo konstatirati, jezici posrednici nisu imali utjecaja.

4.3.1. S druge strane, među hrvatskim rusizmima nalazimo riječi iz drugih jezika (iz ukrajinskoga, iz nekih kavkaskih i drugih jezika), koje su u hrvatski ušle ruskim posredovanjem. Kao model tu se pojavljuje ruski oblik koji je strana riječ dobila ulaskom u ruski jezik, a dalje prolazi proces adaptacije kao drugi ruski modeli u hrvatskom jeziku. Takvi su rusizmi *ataman* (rus. *атаман*), *aul* (rus. *аул*), *bandura* (rus. *бандура*), *hajdamak* (rus. *гайдамак*), *tajga* (rus. *тайга*), *tundra* (rus. *тундра*) i dr.

4.4. Pri adaptaciji ostavio je među ruskim elementima svoj trag jezik primatelj, hrvatski, utoliko što je neke morfeme oblikovao pomoću hrvatskog sastava fonema, koji se unekoliko razlikuje od ruskoga. U nekim slučajevima supostoje kao varijante oba oblika: onaj ruski i onaj s hrvatskim elementima. Tako se upotrebljava npr. *verhuška* i *vrhuška*, *desjatina* i *desetina* (ruska zemljišna mjera, 1,09 ha), *polnoglasije* i *punoglasje*, ili samo jedan oblik, kao *samodržavlje*, *blagorođe*, *boljar*.

Anja Nikolić-Hoyt
Zavod za lingvistička istraživanja
Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti
A. Kovačića 5, HR-10000 Zagreb

ADAPTACIJA ORTOGRAFIJE ENGLLESKIH POSUĐENICA U HRVATSKOM JEZIKU

Prema *Teoriji jezika u kontaktu* Rudolfa Filipovića, u procesu jezičnog posuđivanja, to jest prelaženja engleskih modela u engleske posuđenice u hrvatskom, razlikujemo četiri načina formiranja ortografije osnovnog oblika anglicizma:

1. prema izgovoru modela,
2. prema ortografiji modela,
3. kombiniranjem izgovora i ortografije modela,
4. pod utjecajem jezika posrednika.

1. Adaptacija ortografije anglicizama prema izgovoru modela

Zbog nepodudaranja broja i odnosa grafema i fonema u engleskom i hrvatskom, engleski se fonemi, u procesu razvoja modela u anglicizam, ne mogu uvijek jednostavno zamijeniti odgovarajućim grafemima hrvatskoga jezika. Naime, engleski fonološki sustav broji 44 fonema, i to 20 samoglasničkih, među kojima je 12 monoftonga i 8 diftonga, te 24 suglasnička fonema. Ti se fonemi bilježe s 26 grafema engleske abecede (*abcdefghijklmnopqrstuvwxyz*), što znači da jedan grafem u engleskom može predstavljati i više od jednog fonema, odnosno da isti grafemi ponekad predstavljaju različite foneme. Nasuprot tome, hrvatski jezik ima 30 fonema: 5 samoglasničkih i 25 suglasnička, koji se bilježe s 30 grafema, 5 samoglasničkih i 22 suglasnička grafema, te 3 suglasnička digrafa (*abcčćđđđđefghijklmnnjopršštuvzž*). U skladu s tim, analiza ortografije anglicizama koji se formiraju prema izgovoru modela temelji se na određivanju grafema jezika primatelja koji mogu predstavljati foneme jezika davatelja.

1.1. U prvu skupinu, u kojoj se ortografija anglicizma određuje prema izgovoru modela, spada *pet engleskih samoglasničkih* *li:/, le:/, lɛ:/, lo:/, lu:/* i *šesnaest suglasničkih fonema* */b/, /g/, /m/, /n/, /f/, /v/, /l/, /h/, /s/, /z/, /ʃ/, /dʒ/, /j/, /r/* koji se u ortografiji, budući da imaju odgovarajuće foneme u hrvatskom, bilježe hrvatskim grafemima: *i, e, a, o, u* odnosno *b, g, m, n, f, v, l, h, s, z, š, ž, č, dž, j, r*. Na primjer:

eng. *shoot* /ʃu:t/ > hrv. *šut*, eng. *juice* /dʒu:s/ > hrv. *džus*, eng. *cheque* /tʃek/ > hrv. *ček*, eng. *lunch* /lʌntʃ/ > hrv. *lanč*

1.2. Drugoj pak skupini pripadaju oni primjeri adaptacije ortografije prema izgovoru u kojima se upotrebljavaju grafemi iz prve skupine, koji ovdje, međutim, predstavljaju tek djelomično podudarne foneme. Drugim riječima, *pet engleskih samoglasničkih fonema* te skupine /t/, /æ/, /a:/, /b/, /v/, koji se po svojim akustičko-artikulacijskim svojstvima razlikuju od pet samoglasničkih fonema prve skupine, bilježe se ortografskim ekvivalentima u hrvatskom: *i, e, a, o, u*. Četiri engleska suglasnička fonema koji pripadaju toj skupini /p/, /t/, /d/, /k/ predstavljaju se paralelnim hrvatskim grafemima *p, t, d, k*:

eng. *lift* /lɪft/ > hrv. *lift*, eng. *jam* /dʒæm/ > hrv. *džem*, eng. *bulldog* /'bʊldɒg/ > *buldog*

1.3. U treću skupinu pripada *osam engleskih dvoglasničkih fonema* koji se u engleskim posuđenicama u hrvatskom zamjenjuju:

a. dvočlanim jednoslogovnim skupinama: eng. /eɪ/ > hrv. *ej*, eng. /aɪ/ > hrv. *aj*, eng. /ɔɪ/ > hrv. *oj*:

eng. *play-off* /'pleɪ of/ > hrv. *plej-of*, eng. *nylon* /'naɪlɒn/ > hrv. *najlon*, eng. *boy* /bɔɪ/ > hrv. *boj* (u značenju livrirani radnik u hotelu, na primjer)

b. dvoslogovnim skupinama: eng. /aʊ/ > hrv. *au*:

eng. *foul* /faʊl/ > hrv. *faul*

Konačno, *četiri engleska suglasnička fonema* /θ/, /ð/, /ŋ/, /w/ bilježe se hrvatskim grafemima *t, d, ng, v*:

eng. *farthing* /'fɑ:ðɪŋ/ > hrv. *farding*, eng. *whiskey* /'wɪski/ > hrv. *viski*

2. Adaptacija ortografije anglicizama prema ortografiji modela

Budući da je velik broj anglicizama preuzet u hrvatski jezik pismenim putem, uobičajeno je da se daje prednost ortografiji u formiranju osnovnog oblika gdje je god to moguće ili potrebno.¹

Ortografija anglicizama u hrvatskom prema ortografiji modela svodi se na zamjenjivanje engleskih grafema grafemima hrvatskoga jezika, i to po principu – grafem za grafem. Ni taj se princip ne provodi uvijek dosljedno jer grafemski sustavi hrvatskog i engleskog nisu identični. Na primjer, engleski grafemski sustav ima četiri grafema *q, w, x, y* kojih nema u grafemskom sustavu hrvatskog pa se ti grafemi zamjenjuju drugim grafemima ili njihovim skupinama. Nadalje, u hrvatskom grafemskom sustavu postoje grafemi koji ne sudjeluju u zamjenjivanju engleskih grafema – to su *ć, đ, lj, nj*.

¹ Filipović 1990:29.

Engleski samoglasnički grafemi i, e, a, o, u zamjenjuju se istovrsnim grafemima hrvatskoga grafemskog sustava: *i, e, a, o, u*:

eng. *hit* > hrv. *hit*, eng. *desk* > hrv. *desk*, eng. *bar* > hrv. *bar*, eng. *grog* > hrv. *grog*

Engleski suglasnički grafemi (osim spomenuta četiri) također se zamjenjuju istovrsnim grafemima hrvatskoga grafemskog sustava: *b > b, c > c, d > d, f > f, g > g, h > h, j > j, k > k, l > l, m > m, n > n, p > p, r > r, s > s, t > t, v > v*.

Ako se, međutim, u grafiji engleskog modela pojavljuje udvostručen suglasnički grafem, on se u hrvatskoj grafiji zamjenjuje jednostrukim istovrsnim grafemom, na primjer: *bb > b, mm > m, tt > t*, na primjer *stress > stres*.

3. Adaptacija ortografije anglicizama kombiniranjem izgovora i ortografije modela

Adaptacija ortografije hrvatskih anglicizama prema izgovoru to jest prema ortografiji modela provodi se ili tako da se prvi dio anglicizma oblikuje prema izgovoru, a drugi slijedi ortografiju modela, na primjer eng. *dealer* > hrv. *diler*, ili tako da se prvi dio formira prema ortografiji, a drugi prema izgovoru modela, primjerice eng. *interview* > hrv. *interovu*.² Taj princip adaptacije ortografije engleskih posuđenica u hrvatskom nikako ne treba brkati s prilično raširenom pojavom da se ista engleska posuđenica javlja u dva oblika od kojih je jedan formiran prema izgovoru, a drugi prema ortografiji modela jezika izvora. Na primjer, *shopping/šoping, file/fajl, show business / šoubiznis*³ i tako dalje. Različita razina uklopljenosti engleskih posuđenica u hrvatski jezični sustav, vidljiva dakle i u različitim stupnjevima ortografske adaptacije anglicizama, nužno je povezana s posebnim statusom engleskih posuđenica koje se danas, za razliku od germanizama, hungarizama, talijanizama ili rusizama, najviše posuđuju. Međutim, sinkronijsku razinu posuđivanja treba promatrati u kontekstu purističkih tendencija suvremene hrvatske standardne norme koja za svaki potpuno neadaptirani anglicizam nastoji ponuditi odgovarajuću domaću riječ.

4. Utjecaj jezika posrednika na ortografsku adaptaciju anglicizama

Najaktivniji jezici posrednici u procesu posuđivanja engleskih modela u hrvatski jesu njemački i francuski jezik. Naime, pod utjecajem njemačkog odnosno francuskog kao jezika posrednika formirali su se anglicizmi koji u svojoj grafiji nose trag francuskog odnosno njemačkog izgovora, primjerice eng. *strike /strak/* > nj. *Streik /ftraik/* > hrv. *štrajk*.

---

² Filipović–Menac 1997:70.

³ *Rječnik novih riječi*.

Lelija Sočanac

Zavod za lingvistička istraživanja
Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti
Ante Kovačića 5, HR-10000 Zagreb

ORTOGRAFSKA ADAPTACIJA TALIJANIZAMA U HRVATSKOM

1. Uvod

Sustavi dvaju jezika u dodiru utječu jedan na drugi i na području ortografije, osobito kada se radi o kulturnom posuđivanju, kod kojega pisani medij ima presudnu važnost. Pri tome se posuđenice najčešće prilagođavaju ortografskom sustavu jezika primatelja. No, treba spomenuti da su kroz povijest postojali i primjeri obrnutih utjecaja; ukoliko je jezik davatelj u određenome razdoblju bio na višem stupnju standardizacijskog procesa na polju ortografije, te imao status jezika kulture, a često i politički dominantnog jezika, jezik primatelj nerijetko je preuzimao mnoga ortografska rješenja, pa i bitne značajke cjelokupnog sustava. Tako je sve do Gajeve reforme u 19. stoljeću utjecaj talijanske grafije u primorskoj Hrvatskoj bio vrlo jak, te je velik dio hrvatskih tekstova bio pisan talijanskom ortografijom. Analiza te vrste ortografskih utjecaja zahtijevala bi posebnu studiju i istraživanje izvornih arhivskih dokumenata; ovdje ćemo se ograničiti na sinkronijske dodire između standardnog hrvatskog i talijanskog jezika, pri čemu ćemo započeti od kontrastivne analize dvaju ortografskih sustava. Pri tome treba spomenuti da je fonetski oblik nekih talijanizama prošao kroz hrvatsku dijalektalnu fazu.

2. Ortografski sustavi hrvatskog i talijanskog

Među talijanskom i hrvatskom ortografijom postoje znatne sličnosti – oba su sustava, naime, zasnovana uglavnom na fonološkim načelima. Broj grafema u oba je jezika jednak (30 slovnih znakova), pri čemu u hrvatskom ima 27 pojedinačnih (*a, b, c, č, ć, d, đ, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, r, s, š, t, u, v, z, ž*) i 3 združena grafema (*dž, lj, nj*) dok u talijanskom postoji 21 pojedinačni grafem (*a, b, c, d, e, f, g, h, i, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, v, z*) i 9 dvostrukih ili trostrukih združenih slova (*gl, gn, sc, ch, gh, ci, gi, gli, sci*). Grafemi koji imaju istu glasovnu vrijednost u oba jezika jesu samoglasnik *a*, te suglasnici *p, b, f, v, t, d, l, m, n*, a donekle i *r*. Ostali znakovi talijanskog ortografskog sustava razlikuju se od hrvatskih grafema bilo po glasovnoj vrijednosti (*c=č* ili *k, g=g* ili *dž*), ili po obliku (npr. *ch=k, gh=g, sc=š*) (Dardano 1996:392). Talijanski samoglasnici *i, u* imaju dvostruku glasovnu vrijednost: mogu naime označavati i samoglasnik

i polusamoglasnik. Većina talijanskih glasova postoji i u hrvatskom jeziku, dok talijanski jezik od naših glasova nema samo četiri: *č, đ, h i ž*. Za razliku od hrvatskoga, u talijanskom postoje dvostruki suglasnici, koji se izgovaraju intenzivnije od jednostavnih suglasnika, dok se samoglasnik pred dvostrukim suglasnikom izgovara kratko. Razlike u ortografiji dvaju sustava vezane su prvenstveno uz grafeme *c, g, s, z* te združene grafeme *gli* i *gn*. Grafemi *c* i *g* u talijanskom ispred samoglasnika /e/ i /i/ izgovaraju se kao /č/, /dž/, a ispred ostalih samoglasnika kao /k/ i /g/. Grafem *s* izgovara se bezvučno ispred samoglasnika na početku riječi, pred bezvučnim suglasnicima *c, f, p, qu, t, i* uvijek iza suglasnika, a izgovara se zvučno pred zvučnim suglasnicima *b, d, g, l, m, n, r, v* i često između dva samoglasnika. Grafem *z* izgovara se bezvučno, kao /ts/, ili zvučno, kao /dz/. Za razliku od hrvatskoga, u talijanskom postoje dvoglasni, kod kojih nenaglašeno /i/ ili /u/ kada se nađe neposredno uz drugi samoglasnik (bilo pred njim ili iza njega) gubi značaj samostalnog samoglasnika. Po svojoj zvukovnoj vrijednosti polusamoglasno *i* odgovara hrvatskom /j/, dok se polusamoglasno *u* izgovara kao /w/ (Jernej 1985:3–12).

3. Ortografska adaptacija

Tijekom adaptacije, talijanske se posuđenice velikim dijelom prilagođavaju hrvatskome ortografskom sustavu. Pri tome će u procesu formiranja ortografskog oblika replike doći do odstupanja od ortografije modela, najčešće u slučajevima u kojima se dva sustava razlikuju; kod elemenata koji su u oba sustava jednaki u pravilu ne dolazi do promjena, što znači da je ortografski oblik replike jednak ortografskom obliku modela.

Prije negoli prijedemo na analizu promjena u ortografskoj adaptaciji, treba reći da postoji znatan broj talijanskih posuđenica koje ostaju ortografski neadaptirane, dakle zadržavaju talijansku ortografiju. To su najčešće termini pojedinih struka, i to osobito glazbe, književnosti i umjetnosti, kao npr. *con abbandono, a cappella, affettuoso, alla milanese, allegramente, allegro con fuoco, allegro ma non troppo, a mezza voce, calando, con calore, cantabile, commedia dell'arte, commedia erudita, concerto grosso, crescendo, con forza, grazioso, incalzando, leggermente, marcia funebre, mezzoforte, mezzopiano, mosso, con passione, piangendo, pianissimo, precipitando, rallentando, Rinascimento, Risorgimento, sforzando, solfeggio, sottovoce, staccato*. Nerijetko se javljaju varijante, od kojih je jedna ortografski neadaptirana, a druga adaptirana: *adagio > adagio, adado, allegretto > allegretto, alegreto, conte > conte, konte; contessa > contessa, kontesa*.

Kod grafema koji su u talijanskom i hrvatskom jednaki, ortografski oblik replike ne mijenja se budući da nema potrebe za adaptacijom; u pogledu fonološke adaptacije, u većini se slučajeva radi o nultoj transfonemizaciji, budući da se opisi fonema dvaju jezika u potpunosti podudaraju. Kao primjere možemo navesti: *agrume > agrum, alterato, alto > alt, amabile, andante, animato, ardente, arsenale > arsenal, banda, barba, barile > baril, basta, bastardo > bastard, ben-*

venuto, bevanda, bravo, bravura, brenta, brio, domino, duo, fidelini, finale, fine, finta, fontana, forte, fregata, fugato, gondola, granata, grave, laguna, lamentabile, largo, lava, lavanda, lavina, legato, Levante > Levant, lira, lungomare, madrigale > madrigal, mandarino > mandarina, mandola, mandolina, mandragora, marina, moderato, motorino > motorin, orada, papa, partitura, pasta, pavana, pilastro > pilastar, RAI, rata, regata, riva, salame > salama, salto mortale, sandolino > sandolina, solista > solist, sonata, sublime, tinta, tramontana, valuta, veduta.

Do promjena u procesu adaptacije može doći u onim segmentima u kojima se talijanska ortografija razlikuje od hrvatske. Pri tome se ortografski oblik replike može zasnivati na izgovoru ili ortografiji modela, a katkada i na kombinaciji izgovora i grafije.

Talijanski grafem *c* mijenja se u hrvatskom u *č*, *ć*, *c* ili *k* prema izgovoru ili grafiji izvornika, pri čemu oblici nastali na temelju izgovara uvelike prevladavaju:

- c > k*: *acconto > akonto, balcone > balkon, banca > banka, barca > barka, cantata > kantata, cantautore > kantautor, cantina > kantina, caricatura > karikatura, coloratura > koloratura, comandante > komandant, contrabbanda > kontrabanda, crepare > krepati, cupola > kupola, ducato > dukat, facchino > fakin, macchina > makina, marasca > maraska, scala > skala, maccherone > makaron, marasca > maraska;*
c > č: *cello > čelo, cembalo > čembalo, cin-cin > čin-čin, cinquecento > činkvečento, concetto > končeto, dolcevita > dolčevita, duce > duče, franceseria > frančezarija, pulcinella > pulčinela;*
c > ć: *ciacola > ćakula, ciao > ćao.*

Budući da u talijanskom ne postoji razlikovanje između *č* i *ć*, varijante do kojih katkada dolazi proizvoljne su.

Oblici nastali prema grafiji modela znatno su rjeđi:

- c > c*: *arancino > arancin, bilancia > bilanca, cittadella > citadela, centennale > centenal, cerata > cerada.*

Nadalje, grafem *g* izgovora se kao /dž/ ispred *i* ili *e*; ortografija sljedećih primjera temelji se na izgovoru:

- g > đ*: *frangia > franda, giro > dir, loggia > lođa.*

Budući da u talijanskom ne postoji razlikovanje između *đ* i *dž*, katkada se javljaju varijante u hrvatskoj grafiji. Izgovor velara /g/ zadržava se, a grafem *gh* prelazi u *g*: *gh > g*: *ghetto > geto, ghibellino > gibelin.*

Grafem *s* ostaje isti ili prelazi u *z*, što se najčešće temelji na izgovoru:

- s > z*: *avviso > avizo, belpaese > belpaeze, mosaico > mozaik, irredentismo > iredentizam, pomposo > pompozan, rinfusa > rinfuza;*
s > s: *burlesca > burleska; burrasca > buraska, falsetto > falset, pastello > pastel, scotta > skuta, sestina > sestina, sfumato > sfumato, sibilante > sibilant.*

Javljuju se i varijante: *cassetta* > *kaseta*, *kazeta*.

Grafem *z* najčešće prelazi u *c* na temelju izgovora: *z* > *c*: *bozza* > *boca*, *branzino* > *brancin*, *canzone* > *kancona*, *fortezza* > *forteca*, *forza* > *forca*, *schizzo* > *skica*, *terza* > *terca*, *zecchino* > *cekin*, *zingaresca* > *cingareska*.

Grafem *q*, koji u hrvatskom ne postoji, najčešće se preuzima kao *kv*:

q > *kv*: *acquamarina* > *akvamarin*, *acquarello* > *akvarel*, *pasquillo* > *paskvil*, *quintetto* > *kvintet*, *quartetto* > *kvartet*, *Quattrocento* > *kvatročento*, *quintessenza* > *kvintesenција*.

Združeni grafem *gn* prelazi u *nj* na temelju izgovora:

gn > *nj*: *bagnare* > *banjati*, *gnocco* > *njoki*, *pignolo* > *pinjol*, *signora* > *sinjora*.

Združeni grafem *gli* prelazi u *lj* na temelju izgovora:

gli > *lj*: *bersagliere* > *bersaljer*, *intaglio* > *intaljo*.

Talijanske se geminate u pravilu reduciraju, što se vidi iz sljedećih primjera:

bb > *b*: *abbozzare* > *abocirati*, *robba* > *roba*

cc > *č*: *accelerando* > *ačelerando*

cc > *k*: *barocco* > *barok*

dd > *d*: *addio* > *adio*

gg > *đ*: *loggia* > *lođa*

ff > *f*: *affresco* > *freska*

ll > *l*: *balla* > *bala*, *ballerina* > *balerina*, *balletto* > *balet*, *lamella* > *lamela*,
mortadella > *mortadela*, *novella* > *novela*, *pulcinella* > *pulčinela*

mm > *m*: *commenda* > *komenda*

nn > *n*: *biennale* > *bijenale*, *primadonna* > *primadona*

pp > *p*: *cappella* > *kapela*

rr > *r*: *camorra* > *kamora*, *caparra* > *kapara*, *Ferragosto* > *Feragosto*, *marrone*
> *maron*, *terracotta* > *terakota*

ss > *s*: *cassa* > *kasa*, *basso* > *bas*, *bussola* > *busola*, *incassare* > *inkasirati*,
cassata > *kasato*,

tt > *t*: *amoretto* > *amoret*, *barattare* > *baratati*, *brodetto* > *brodet*, *brutto* >

bruto, *dilettante* > *diletant*, *duetto* > *duet*, *falsetto* > *falset*, *fetta* > *feta*

libretto > *libreto*, *mottetto* > *motet*, *netto* > *neto*, *operetta* > *opereta*, *sonetto*

> *sonet*, *vendetta* > *vendeta*

vv > *v*: *avverso* > *avers*

Adaptacija dvoglasi pripada slobodnoj transfonemizaciji; grafija im se uglavnom formira prema izgovoru, i to na sljedeće načine:

ia > *ija/ja*: *aria* > *arija*, *bianco* > *bjanko*, *coriandoli* > *korijandoli*, *fiasco* >
fjasko, *fiacca* > *fjaka*, *macchia* > *makija*, *machiavellismo* > *makjavelizam*,

mafia > *mafija*, *malaria* > *malarija*, *pianista* > *pijanist*, *piazza* > *pjaca*;

ie > *ije/le*: *biennale* > *bijenale*, *gondoliere* > *gondolijer*, *salvietta* > *salveta*.

io > *io*: *fioritura* > *fioritura*, *violino* > *violina*, *grandioso* > *grandiozan*,

grazioso > *graciozan*, *studio* > *studio*.

ua > *va*: *guardiano* > *gvardijan*, *qualunquismo* > *kvalunkvoizam*, *acquarello* > *akvarel*, *acquatinta* > *akvatinta*, *Quattrocento* > *kvatročento*

ue > *velue*: *guelfo* > *gvelf*, *diminuendo* > *diminuendo*

ui > *vilui*: *quintessenza* > *kvintesencija*, *quintetto* > *kvintet*; *diminuire* > *diminuirati*

uo > *vo*: *suora* > *švora*.

Slobodnoj transfonemizaciji također pripada i adaptacija dentalnog afrikata /dz/, čija se grafija u hrvatskome formira prema izgovoru (zvučnom ili bezvučnom) ili grafiji modela: zz /dz/ > z/c: *bronzo* > *bronca*, *galvanizzare* > *galvanizirati*, *gazzetta* > *gazeta*, *influenza* > *influenca*, *lazzaretto* > *lazaret*; z /dz/ > z: *gorgonzola* > *gorgonzola*.

U ortografiji posuđenica katkada se uočavaju tragovi jezika posrednika. Kada se radi o talijanizmima u standardnom hrvatskom, jezik posrednik uglavnom je njemački. U devetnaestom su stoljeću, naime, talijanizmi ulazili u različite jezike na području Habsburške monarhije putem Beča. Kao primjere formiranja ortografskog oblika replike pod utjecajem izgovora u jeziku posredniku možemo navesti: *scartare* > *škartirati*, *scarto* > *škart*, *spedizione* > *špedicija*, *staffetta* > *štafeta*, *stampa* > *štampa*, *stampiglia* > *štambilj*, *strapazzare* > *štrapacirati*, *strapazzo* > *štrapac*, *strega* > *štriga*.

U našem se korpusu, dakle, potvrđuju postavke R. Filipovića (1990) prema kojoj se ortografski oblik replike formira na sljedeće načine:

1. prema izgovoru modela (indeks ^a): *acquarello* > *akvarel^a*, *balcone* > *balkon^a*, *bozza* > *boca^a*, *cantina* > *kantina^a*, *duce* > *duče^a*, *signora* > *sinjora^a*, *ducat* > *dukat^a*, *marasca* > *maraska^a*, *scala* > *skala^a*
2. prema ortografiji modela (indeks ^b): *centennale* > *centenal^b*, *gorgonzola* > *gorgonzola^b*;
3. dijelom prema ortografiji i dijelom prema izgovoru (indeks ^c): *cicada* > *cikada^c*, *concerto* > *koncert^c*, *concertare* > *koncertirati^c*, *concertante* > *koncertanta^c*;
4. pod utjecajem jezika posrednika (indeks ^d): *scartare* > *škartirati^{d(ni)}*, *spedizione* > *špedicija^{d(ni)}*, *staffetta* > *štafeta^{d(ni)}*, *stampa* > *štampa^{d(ni)}*.

4. Zaključak

Budući da su hrvatski i talijanski pravopis djelomično fonetski, u velikom se broju primjera izgovor podudara s ortografijom. Do odstupanja dolazi u slučajevima kada se pojedini grafemi dvaju jezika ne podudaraju (*c*, *g*, *s*, *z*, *gn*, *gl*, dvoglasni). Ortografski oblik replike najčešće se formira prema izgovoru, dok su primjeri utjecaja ortografije, te kombiniranog utjecaja ortografije i izgovora rjeđi. Primjeri utjecaja jezika posrednika na grafiju malobrojni su, i uglavnom se radi o njemačkom posredništvu pri preuzimanju talijanizama u sjevernu Hrvatsku.

Orsolya Žagar-Szentesi
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb

ADAPTACIJA MAĐARSKIH POSUĐENICA¹ U HRVATSKOM JEZIKU NA ORTOGRAFSKOJ RAZINI

1. Poredbeni pregled mađarskog fonološkog i grafemskog sustava

Mađarski alfabet, u usporedbi s hrvatskim, sadržava više grafema, njih 40. Ta količinska razlika ponajviše potječe iz činjenice da mađarski jezik ima iznimno raznolik samoglasnički sustav, u odnosu na većinu indoevropskih jezika.

U mađarskoj ortografiji posve dolazi do izražaja fonološko načelo, prema kojemu svaki grafem označava određeni fonem, kao što i svakom fonemu odgovara njegov jedinstveni grafem.²

Nadalje, razlikovno je svojstvo mađarskog ortografskog sustava i mogućnost udvostručenja suglasnika: izgovor ovakvih konsonantskih skupova (geminata), dakako, realizira se nešto dulje nego izgovor tek jednog suglasnika.

1.1. Mađarski samoglasnički sustav sastoji se od 14 samoglasnika: 9 po kvaliteti različitih vokala, od kojih njih 5 ima i svoju kvantitativnu inačicu (od kojih se dakle na fonetskome planu razlikuje samo po dužini), pa, zbog nesumnjive razlikovne funkcije tih dužina, dobivaju i zasebnu fonološku vrijednost. S grafemskog stajališta, ti se duljinski parovi samo razlikuju po dijakritičkom znaku: dugi vokali uvijek se bilježe s crtom ili dvocrtom. Prema tome, samoglasnički sustav mađarskog jezika izgleda ovako:

a /ɔ/, á /a:/, e /e/, é /e:/, i /i/, í /i:/, o /o/, ó /o:/, ö /ø/, ő /ø:/, u /u/, ú /u:/, ü /y/, ű /y:/

Kao što je poznato, hrvatski vokalni sustav sadržava bitno manji broj sa-

¹ Adaptacijske tendencije hungarizama osustavljujemo na temelju korpusa mađarskih posuđenica koji smo preuzeli iz rada Lászla Hadrovicsa *Ungarische Elemente im Serbokroatischen* (Budimpešta 1985). U spomenutom djelu autor uz svaku proučavanu posuđenicu opisuje etimologiju dotične riječi, a u pogledu nekih posuđenica i eventualne poteškoće u točnome definiranju njihova podrijetla.

² Od toga glavnog načela postoje dvije iznimke. Jedna se sastoji u činjenici da glas /j/ (ali samo on) može biti označen dvama grafemima: *j*, odnosno digrafom *ly*. Drugo odstupanje od dosljednog fonološkog načela predstavlja moguća razlika u pisanju i izgovoru morfološki složenih oblika riječi, pri čemu se provodi pravilo da se svaki morfem riječi piše u svom izvornom obliku, mada u izgovoru takvih oblika veoma često dolazi do izvjesnih glasovnih promjena — npr. jednačenje po zvučnosti, stapanje, skraćivanje, itd. — između dvaju (triju) suglasnika u junkturalnoj poziciji.

moglasnika. Zbog nepodudaranja prvi je proces pri fonološko-grafemskoj adaptaciji hungarizama optimalna supstitucija mađarskih samoglasnika kojih nema u hrvatskom sustavu.

U pogledu kvalitativnih tvorbenih kriterija vokali hrvatskog jezika veoma su slični pojedinim mađarskima, pa stoga možemo reći da svi hrvatski vokali imaju svoje približne ekvivalente u mađarskome, dok to, dakako, obrnuto ne vrijedi:

hrv. <i>a</i> : mađ. <i>á</i>	hrv. <i>o</i> : mađ. <i>o/ó</i>
hrv. <i>e</i> : mađ. <i>e</i>	hrv. <i>u</i> : mađ. <i>u/ú</i>
hrv. <i>i</i> : mađ. <i>í/í</i>	

1.2. Suglasnički sustav mađarskog jezika sadržava suglasnike s gotovo identičnom glasovnom vrijednošću kao i u hrvatskih konsonanata. U mađarskome postoje svega dva suglasnika koji nemaju izravne ekvivalente u hrvatskom: to su *gy* /j/ i *ty* /cʃ/, s time da su artikulacijski oni veoma blizu hrvatskim glasovima *đ* i *ć*.

Od ostalih, po izgovoru ekvivalentnih suglasnika dvaju jezika, valja izdvojiti onih 7 koji se označavaju s manje ili više različitim grafemima u pojedinim jezicima:

hr. <i>dž</i> = mađ. <i>dzs</i> ; hrv. <i>ć</i> = mađ. <i>cs</i> ; hrv. <i>j</i> = mađ. <i>j/ly</i> ; hrv. <i>nj</i> = mađ. <i>ny</i> ;
hrv. <i>š</i> = mađ. <i>s</i> ; hrv. <i>s</i> = mađ. <i>sz</i> ; hrv. <i>ž</i> = mađ. <i>zs</i> .

Kod tih suglasnika, načelno, otvara se mogućnost za formiranje osnovnog oblika posuđenice prema ortografiji modela. Ipak, mađarske su riječi s navedenim konsonantima preuzete u hrvatski prema izgovoru tih glasova u modelu. (To nam potvrđuje da su hungarizmi u hrvatski jezik većinom dospjeli usmenim preuzimanjem.) Iznimku od te tendencije čine riječi koje sadržavaju *ly*: od modela u kojemu se nalazi ovako označen glas /j/ formiraju se osnovni oblici posuđenice prema ortografiji:

m. *székely* /se:kej/ > hrv. *sekelji*; mađ. *csáklya* /tʃa:kjɔ/ > hrv. *čaklja*; itd.

2. Adaptacijske tendencije pojedinih glasova mađarskog jezika u hrvatskim hungarizmima

Adaptacija pojedinih glasova, prije svega, provodi se na fonološkoj razini, a rezultat te prilagodbe, dakako, mora se odražavati i na grafemičku ortografsku ravan adaptacije mađarskih posuđenica.

2.1.a) Samoglasnici mađarskih modela — na temelju pregledanoga korpusa hrvatskih hungarizama — adaptiraju se ovako:

a > *a/o*: *asztal* /ɔstɔl/ > *astal*; *ablak* /ɔblɔk/ > *oblok*; *gyapot* /jɔpɔt/ > *đopot*
á > *a*: *árendás* /a:rɛnda:š/ > *arendaš*; *bundás* /bunda:ʃ/ > *bundaš*
e > *e*: *dereglye* /dɛrɛgje/ > *dereglja*; ali: *eretnek* /erɛntɛk/ > *eretnik*!
é > *i/e*: *cékla* /ce:klɔ/ > *cikla*; *kifélé* /kifele:/ > *kifeli*; *cédrus* /ce:druʃ/ > *cedruš*

i, í > *i*: *fillér* /file:r/ > *filir*; *forint* /forint/ > *forint*; *muzsikás* /muzika:f/ > *mužikaš*
o > *o/u*: *lopó* /lopo:/ > *lopov*; *gomb* /gomb/ > *gumb*; *mozsár* /moza:r/ > *mužar*
ó > *o/u*: *articsóka* /ɔrtiʃo:ko/ > *artičok(a)*; *óriás* /o:rja:f/ > *orijaš*; *bagós* /bo:go:f/ > *baguš*
ő > *e/u*: *gyönyörű* /jjonjory:/ > *đeđerren*; *ördögadta* /ɔrdø:ɔt:ɔ/ > *erdegata*;
gyömbér /jjonbe:r/ > *đumbir*; *gödör* /gødø:r/ > *gudura*
ő > *a³*: *cipellő* /cipel:ø/ > *cipela*; *serpenyő* /serpenjø:/ > *šerpinja*
u > *u*: / rijetko *e*: *pusztá* /pustɔ/ > *pustara*; *bunda* /bundɔ/ > *bunda*; *fullajtár* /ful:ɔjta:r/ > *feletar*
ú > *u*: *fattyú* /fɔccu:/ > *faćuk*; *hajdú* /hɔjdu:/ > *hajduk*
ü > *i*: *füge* /fyge/ > *figa*
ű > *u*: *hegedűs* /hegedy:f/ > *hegeduš*

2.1.b. Možemo izdvojiti i neke posebne tendencije ortografske i fonemske adaptacije, prema kombiniranju određenog samoglasnika i njegova mjesta pojavljivanja:

– Kad se u modelu nađu dva samoglasnika jedan kraj drugog, u hrvatskoj se grafiji umeće hijatsko /j/: *diák* /dija:k/ > *dijak*, *garabonciás* /gɔrɔbɔncija:f/ > *grabancijaš⁴*, *óriás* /orja:f/ > *orijaš*, *március* > *marcijuš*, ali *farizeus* > *farižeuš*, itd.

– Kad se u završnom položaju riječi-modela nađe neki vokal, pojavljivanje kojega je u toj poziciji možda netipično u hrvatskom jeziku (npr. *-e* /e/, *-ó* /o:/, *-ő* /ø:/, *-ű* /y:/), onda se ti vokali odbacuju i zamjenjuju se drugim samoglasnikom (ili čak morfemom) koji se u jeziku primatelju uobičajeno pojavljuje u završnom položaju, a koji najčešće sudjeluje u formiranju osnovnog oblika posuđenice; npr.:

-ó > *-ov*: *lopó* > *lopov*, *kóró* > *korov*, *ásó* > *ašov*, itd.
-ő > *-a*: *cipellő* > *cipela*
-ű > *-a*: *hegedű* > *hegeda*
-e > *-a*: *kefe* > *kefa*, *kecsege* > *kečiga*, itd.

2.2.a. Adaptacija suglasnika u mađarskim modelima, prema našem korpusu hungarizama, provodi se uglavnom prema ovim tendencijama:

ty /cç/ > *ć*: *fattyú* > *faćuk⁵*, *fityfiritty* > *fićfirić*

³ U korpusu pregledanih hungarizama glas *ő* javlja se samo u dočetnom položaju. Prilikom adaptacije u hrvatski jezik, on se odbacuje i zamjenjuje se nastavkom za ženski rod *-a*.

⁴ U ovom dijelu našeg istraživanja ne osvrćemo se posebno na izbacivanje i ubacivanje pojedinih fonema (pa time i grafema) pri posuđivanju. O toj će pojavi biti podrobnije riječi u narednom dijelu istraživanja posvećenom transfonemizaciji.

⁵ Usp. bilj. 3. – U pogledu riječi *faćuk* < *fattyú* (a i *hajduk* < *hajdú*) završni fonem *-k* vjerojatno nije dodan osnovnom obliku mađarskoga modela pri posuđivanju, nego je modelom tog hungarizma mogao poslužiti pluralni oblik riječi *fattyú* (*fattyúk*) u kojemu sufiks *-k* dodan korijenu *fattyú* označava množinu (Hadrovics 1985:251).

gy /j/ > *đ*: *gyilkos* > *đilkoš*, *gyömbér* > *đumbir*, *magyar* > *Mađar*
ny /ɲ/ > *n/nj*: *bálvány* > *balvan*, *henyél* > *jenjati*, *köppönyeg* > *kepenjek*
ly /j/ > *lj/l*: *csáklya* > *čaklja*, *rostély* > *ročtilj*, *székely* > *sekelji*, *gulyás* > *gulaš*
n /n/ > *nj*: *csatorna* > *čatrnja*, *fánk* > *fanj(e)k*
l /l/ > *lj/l*: *kecöle* > *kecelja*, *pántlika* > *pantljika*, *labda* > *lopta*, *féle* > *fela*
zs /z/ > *dž*, jedan podatak: *zsombék* > *džomba*
cs /tʃ/ > *dž*, jedan podatak: *bakancs* > *bakandža*

(Suglasnici koji ovdje nisu spomenuti uglavnom se zadržavaju u izvornom obliku kako prema izgovoru, tako i prema grafiji.)

2.2.b. Udvostručeni suglasnici u tijeku adaptacije uvijek se skraćuju: *cipellő* > *cipela*, *fillér* > *filir*, *szállás* > *salaš*, itd.

3. Tipovi ortografske adaptacije

Prema teoriji iznesenoj u Filipović 1986, 1990 – i kao što je opisano u zajedničkom uvodu ove rasprave –, ortografija posuđenice može se formirati na četiri načina:

1. prema izgovoru modela
2. prema ortografiji modela
3. kombinacijom izgovora i ortografije modela
4. pod utjecajem jezika posrednika

Ortografija velike većine osnovnih oblika hungarizama u pregledanom korpusu formirana je prema načelu 1, dakle, prema izgovoru modela – a što opet upućuje na to da je većina hungarizama u jezik primatelj dospjela usmenim preuzimanjem.

Međutim, mađarski ortografski sustav i pravopis zasniva se na fonološkom načelu, prema kojemu svaki se glas/fonem bilježi u pismu svojim zasebnim grafemom⁶, odnosno svaki grafem ima svoju stalnu i zasebnu glasovnu/fonemsku vrijednost koja uglavnom ne ovisi o njegovu položaju unutar riječi⁷. Budući da to načelo apsolutno prevladava u hrvatskom ortografskom sustavu, ortografska adaptacija mađarskih posuđenica provodi se u većini slučajeva uz veoma malo promjena u odnosu na oblik modela. Posebne razlike u ortografiji modela i replike javljaju se, dakako, u oblicima gdje tijekom adaptacije dolazi do supstitucije fonema, to jest koji sadržavaju foneme kojih nema u glasovnom sustavu jezika primatelja.

⁶ Zanimarivo skroman broj iznimaka predstavlja dvojak način bilježenja glasa /j/ (grafemom *j* i *ly*), kao i pojavljivanje hijatskoga *j*, fonema i grafema.

⁷ Iznimku od te uglavnom dominantne tendencije čine morfološki složeni oblici riječi u kojima se na morfemskoj granici nalaze suglasnički skupovi unutar kojih može doći do određenih glasovnih promjena: npr. u složenici *húdfő* – nastaloj od dvaju leksema *húd* i *fő* – između skupa suglasnika *d* i *f* provodi se regresivno jednačenje po zvučnosti.

S obzirom na to da se izgovor i ortografija riječi u spomenutim dvama jezicima pretežito podudaraju, i to, u odnosu na jezike koji su predstavljeni u ovom istraživanju, možda u najvećoj mjeri – ortografsku adaptaciju većine hungarizama uvrstit ćemo u tip 1. Moramo pritom istaknuti i činjenicu da su posrijedi susjedni narodi koji su kroz povijest često i neposredno kontaktirali, što je uostalom i osnovni argument tezi da se adaptiranje hungarizama pretežito provodilo prema izgovoru modela.

Od raspoloživa korpusa hrvatskih hungarizama u **adaptacijski tip 2** s velikom sigurnošću uvrstili smo samo jedan primjer, iako postoji reprezentativna skupina mađarskih posuđenica gdje formalno također postoji mogućnost formiranja osnovnog oblika replike na temelju ortografije modela. To su hungarizmi čiji model sadržava isključivo foneme i grafeme koji postoje i u hrvatskom fonološkom i grafemskom sustavu (npr. *beteg*, *huncut*, *perec*, *remek* itd.). Filipović ustvrđuje da »(...) formiranje fonološkog oblika posuđenice na osnovi ortografije modela javlja se u jezicima koji imaju fonološki pravopis, (...)« (1986:69). Naše je mišljenje pak – s obzirom na povijesne i sociološke okolnosti doticanja pojedinih skupina hrvatske i mađarske jezične zajednice – da kod navedene skupine riječi prednost u načelu trebamo dati formiranju ortografije replike prema izgovoru modela.

Brojni su primjeri za tip **adaptacije kombiniranjem izgovora i ortografije modela 3**. Nužno je pritom istaknuti adaptacijsku tendenciju mađarskog fonema i grafema *a /ɔ/*, koji po izgovornoj vrijednosti najviše odgovara hrvatskomu *o*, ali će u replikama ipak veoma često rezultirati hrvatskim fonemom, odnosno grafemom *a*. U tom je procesu, dakako, posrijedi ortografska adaptacija prema izvornoj ortografiji.

Drugi mađarski grafem koji se u hrvatski adaptira češće prema ortografiji nego prema izgovoru jest *ly /j/*: on se u brojnim slučajevima transfonemizira u hrvatsko *lj*.

Zastupljenost te kategorije ipak zaostaje za ortografskom adaptacijom isključivo prema izgovoru modela.

Načelo 4, dakle formiranje osnovnog oblika posuđenice **pod utjecajem jezika posrednika**, ne sudjeluje u ortografskoj prilagodbi mađarskih posuđenica u našem jeziku, s obzirom na to da su oni u hrvatski jezik došli neposrednim preuzimanjem.

3.1. Formiranje ortografije posuđenice prema izgovoru modela. U skladu s gore spomenutim tendencijama, najviše mađarskih posuđenica formira svoj ortografski osnovni oblik prema tom načelu:

aldomaš (< *áldomás* /a:lɔma:s/), *beteg* (< *beteg* /betɛg/), *bundaš* (< *bundás* /bunda:s/), *dijak* (< *diák* /dija:k/), *huncut* (< *huncut* /huncut/); *lampaš* (< *lámpás* /la:mpa:s/), *mužikaš* (< *muzsikás* /muzika:s/), *orijaš* (< *óriás* /o:rja:s/), *orsag* (< *ország* /orsa:g/), *remek* (*djelo*) (< *remek* /remek/), *šator* (< *sátor* /ʃa:tor/), *vašar* (< *vásár* /va:ʃa:r/) itd.

Mađarski samoglasnici koji nemaju svoj ekvivalent u hrvatskom bilježe se grafemom po izgovoru njima najbližega glasa:

- a*: mađ. *ablak, gyapot* > *o*: hrv. *oblok, đoput*
é: mađ. *cékla, kifelé, kék* > *i*: hrv. *cikla, kifeli, kip*
ö: mađ. *gyönyörű, ördögadta* > *e*: hrv. *đeđerren, erdegata*
ü: mađ. *füge* > *i*: hrv. *figa* (jedini podatak u korpusu)
ú: mađ. *fattyú, hajdú* > *u*: hrv. *faćuk, hajduk*

U pogledu glasova *á, e, i, o, u*, koji fonološki uglavnom ostaju nepromijenjeni pri adaptiranju, načelno bi se moglo pretpostaviti da im se adaptacija provodila prema ortografiji modela (logično, uz odbacivanje dijakritičkih znakova), ali s obzirom na to da su hungarizmi u hrvatski dospjeli pretežito usmenim putem, daje se prednost njihovoj adaptaciji prema izgovoru modela.

3.2. Formiranje osnovnog oblika posuđenice prema ortografiji modela. U istraživanom korpusu mađarskih posuđenica našli smo samo jedan primjer za koji bi se moglo pretpostaviti da se adaptacija odvijala prema ortografiji modela: to je hungarizam *japa*⁸ (< mađ. *apa* /ɔpɔ/). Grafem *a* u mađarskom ima glasovnu vrijednost /ɔ/, a artikulacija toga glasa bliža je hrvatskome glasu /o/ nego /a/. Prema tome, da se adaptacija provela isključivo prema izgovoru, bez drugih utjecaja, to bi rezultiralo u replici samoglasnicima *o*.

Teoretska mogućnost uvrštavanja u taj tip adaptacije postoji i kod skupine hungarizama na koju smo se već osvrnuli u uvodnom dijelu točke 3 (npr. *beteg, huncut, perec, remek* itd.). Kod takvih riječi – čiji model sadržava samo takve foneme i grafeme koji postoje u fonološkom i grafemskom sustavu obaju jezika – samo pojedinačna istraživanja mogu dati jasniju sliku o tome je li osnovni oblik replike formiran prema ortografiji ili izgovoru modela.

3.3. Formiranje osnovnog oblika posuđenice kombinacijom izgovora i ortografije modela. Kod tih hungarizama u jednom dijelu riječi očituje se formiranje ortografije replike prema izgovoru, a u drugim segmentima prema izvornoj ortografiji modela. Iz našeg korpusa izdvajamo ove primjere:

- sekelji* (< *székely* /se:kej/); *astal* (< *asztal* /ɔstɔl/), *bunda* (< *bunda* /bundɔ/),
roštilj (< *rostély* /roſte:j/); *g(a)rabancijaš* (< *garabonciás* /gɔɾɔbɔncija:f/);
čaklja (< *csáklya* /tʃakjɔ/).

3.4. Ortografija posuđenice upućuje na provedbu zamjene glasa (u uspoředbi s glasovnim i ortografskim oblikom modela). Supstitucija pojedinih vokala modela u tijeku fonološke i ortografske prilagodbe hungarizma u rijetkim slučajevima ne provodi se ni prema jednom od navedenih četiriju načela, nego na formiranje osnovnog ortografskog oblika utječu neki drugi čimbenici (analogija, težnja k najlakšoj artikulaciji, itd.):

⁸ Usp. bilj. 3.

mađ. *ö /ø/* > hrv. *u*: *gyömbér* > *đumbir*, *gödör* > *gudura*

mađ. *u /u/* > hrv. *e*: *fullajtár* > *feletar* — jedini primjer u korpusu.

Vokali u završnom položaju riječi netipični za hrvatski jezik (*-e, -ó, -ő, -ű*) odbacuju se te se zamjenjuju drugim vokalom (koji može biti i morfemske vrijednosti), a koji često sudjeluje u formiranju osnovnog oblika:

-ó /o:/ > *-ov*: *lopó* > *lopov*, *kóró* > *korov*, *ásó* > *ašov* itd.

-ő /ø:/ > *-a*: *cipellő* > *cipela*

-ű /y:/ > *-a*: *hegedű* > *hegeda*

-e /e/ > *-a*: (*kefe* > *kefa*, *kecsege* > *kečiga* itd.)

Literatura

- Ajduković, Jovan. 1997. *Rusizmi u srpskohrvatskim rečnicima. Principi adaptacije. Rečnik*. Beograd.
- Ajduković, Jovan. 2001. O pojmu *rusizam* iz ugla teorije o tri vrste kontakto-loške adaptacije. *Slavistika* (Beograd) 5.
- Anić, Vladimir. 1998. *Rječnik hrvatskog jezika*. Treće, prošireno izdanje. Zagreb : Novi Liber.
- Anić, Vladimir, Ivo Goldstein. 1999. *Rječnik stranih riječi*. Zagreb : Novi Liber.
- Babić, Stjepan, Božidar Finka, Milan Moguš. 1996. *Hrvatski pravopis*. 4. izdanje. Zagreb : Školska knjiga.
- Barić, Eugenija, i dr. 1997. *Hrvatska gramatika*. Zagreb : Školska knjiga.
- Brozović, Dalibor. 1991. Fonologija hrvatskoga književnog jezika. 379–453. U knj. Stjepan Babić i dr., *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika. Nacrti za gramatiku*. Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. (Djela HAZU, Razred za filološke znanosti, knj. 63)
- Brozović-Rončević, Dunja, Alemko Gluhak, Vesna Muhvić-Dimanovski, Lelija Sočanac, Branko Sočanac. 1996. *Rječnik novih riječi: mali vodič kroz nove riječi i pojmove u hrvatskim glasilima*. Zagreb : Minerva.
- Bujas, Željko. 1999. *Veliki hrvatsko-engleski rječnik*. Zagreb : Nakladni zavod Globus.
- Dardano, Maurizio, Pietro Trifone. 1996. *La lingua italiana*. Bologna : Zanichelli.
- Dardano, Maurizio. 1978. *La formazione delle parole nell'italiano di oggi*. Roma : Bulzoni.
- Devoto, Giacomo, Gian Carlo Oli. 1979. *Dizionario della lingua italiana*. Firenze : Le Monnier.
- Duden 6. 1990. *Duden : Das Aussprachewörterbuch*. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverlag. (Duden, Band 6)
- Filipović, Rudolf. 1986. *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Školska knjiga. (Djela JAZU, Razred za filološke znanosti, knjiga 59)

- Filipović, Rudolf. 1990. *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku: porijeklo – razvoj – značenje*. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Školska knjiga. (Djela JAZU, Razred za filološke znanosti, knjiga 70)
- Filipović, Rudolf, Antica Menac. 1993. Transfonemizacija u *Rječniku anglicizama u ruskom jeziku: teorija i primjena*. *Suvremena lingvistika* 35–36, 59–75.
- Filipović, Rudolf, Antica Menac. 1997. Adaptacija ortografije anglicizama u hrvatskom i ruskom jeziku: teorija i primjena. *Suvremena lingvistika* 43–44, 61–71.
- Franolić, Branko. 1976. *Les mots d'emprunt français en croate*. Paris : Nouvelles éditions latines.
- Grebe, Paul i dr. 1966. *Duden – Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*, 4. Mannheim : Bibliografisches Institut.
- Grevisse, Maurice. 1969. *Le bon usage*. Editions J. Duculot-Gembloux, Belgique.
- Griesbach, Heinz, Dora Schulz. 1967. *Grammatik der deutschen Sprache*. München : Max Hueber Verlag.
- Hadrovics, László. 1985. *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*. Budapest : Akadémiai Kiadó.
- Jakić, Blanka, Marija Plohl. 1967. *Grammatik der deutschen Sprache*. Zagreb : Školska knjiga.
- Keszler, B. et al. 2000. *Magyar grammatika*. Budapest : Akadémiai Kiadó.
- Klaić, Bratoljub. 1977. *Veliki rječnik stranih riječi*. Zagreb : Zora.
- Larousse 1989. *Grand dictionnaire de la langue française*. Paris : Larousse.
- Le Nouveau Petit Robert 1993. *Dictionnaire de la langue française*. Paris : Dictionnaires le Robert.
- Ожегов, С.И., Н.Ю. Шведова. 1995. *Толковый словарь русского языка*. 2-е издание, исправленное и дополненное. Москва : АЗ.
- Poljanec, Radoslav F., S.M. Madatova-Poljanec. 1987. *Rusko - hrvatski ili srpski rječnik*. Zagreb : Školska knjiga.
- Prpić, Tomislav. 1953. Nekoliko rusizama novijeg vremena. *Jezik* I(1952/53):3, 87–89.
- Schneeweis, Edmund. 1960. *Die deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen*. Berlin : Walter de Gruyter.
- Škarić, Ivo. 1991. Fonetika hrvatskoga književnog jezika, 61–379, u knj. Stjepan Babić i dr., *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika. Nacrti za gramatiku*. Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. (Djela HAZU, Razred za filološke znanosti, knj. 63)
- Wahrig 1994. *Deutsches Wörterbuch*, Gütersloh : Bertelsmann Lexikon Verlag.
- Walter, Henriette. 1977. *La phonologie du français*. Paris : Presses Universitaires de France.

The orthographic adaptation of models of six European languages in Croatian

Summary

The authors present the orthographic adaptation of models from six European donor languages (French, German, English, Russian, Italian and Hungarian) in Croatian as the recipient language. The analysis is based on the theory of languages in contact by Rudolf Filipović.

The orthographic form of the French, German, English, Russian, Italian and Hungarian loanwords is formed on the basis of a) pronunciation of the model, b) spelling of the model, c) combination of pronunciation and spelling, d) the influence of an intermediary language.

Ključne riječi: jezici u kontaktu, ortografska adaptacija, hrvatski jezik, galicizmi, germanizmi, rusizmi, anglicizmi, talijanizmi, hungarizmi

Key words: languages in contact, orthographic adaptation, Croatian language, galicisms, germanisms, anglicisms, russianisms, italianisms, hungarisms